

An underwater photograph of a vibrant coral reef. The scene is filled with various types of coral, including branching and table corals, in shades of yellow, green, and brown. Numerous small, colorful fish are swimming throughout the water. The lighting is bright, creating a clear view of the marine life.

Jaget i världen

essä 20
HANS 13 **RUIN**
tärlingen

Jaget i världen

Hans Ruin-essätävlingen 2013

REDAKTÖR Johanna Granlund
LAYOUT OCH PÄRM Lena Malm
PÄRMFOTO Lena Malm
TRYCK Unigrafia, 2013
TRYCKORT Helsingfors
ISBN 978-951-9211-86-2

Innehåll

Förord

Essän – rörelse och försjunkenhet <i>Roger Holmström</i>	5
Ljudet av fallande snö <i>Åsa Stenvall-Albjerg</i>	9
Presentation av vinnare och prismotiveringar	17
Essäerna	21
Minnesteckning över glömskan <i>Petter Lindblad Ehnborg</i>	23
Åtta nyanser av ensamhet <i>Peter Strang</i>	37
Gosskören <i>Anna Friman</i>	51
Asfalten bakom Cilla Johnsons hus <i>Kristin Olsoni</i>	63
Lama laxar följer strömmen <i>Ann-Helen Attianese</i>	73
Herden <i>Camilla Lindberg</i>	87
Horisonten oskyldigt blå <i>Thomas Petersson</i>	101

Förord

Essän – rörelse och försjunkenhet

Roger Holmström

I juni 2010 hade jag förmånen att i egenskap av prisnämndens ordförande få kungöra vinnarna i Hans Ruin-essätävlingen. Den gången uppehöll jag mig vid frågan om essäkonstens uttrycksmöjligheter. Med avstamp i några karakteristiker av genrebegreppet 'essä' försökte jag belysa essäkonsten som ett uttryck för tankens flykt och som en grogrund för lärdomens frö (jfr *Tankens flykt*, 2010, ss 5–12). I år – då resultatet i Hans Ruin-essätävlingen 2013 offentliggörs – önskar jag inledningsvis kortfattat belysa några av de frågor som de inlämnade manuskripten (totalt 114 stycken) gav upphov till. Det är speciellt glädjande att Ruins båda hemländer är så väl representerade: 61 bidrag kommer från Finland och 51 från Sverige. Ytterligare ett från Tyskland och ett från Turkiet. Lika glädjande är det att könsfördelningen är i balans: 64 kvinnor och 50 män deltog i årets omgång. Mot den här bakgrunden kan vi i prisnämnden som i vårt arbete inte hade tillgång till några som helst uppgifter om de tävlande skatta oss lyckliga beträffande slutresultatet. Av årets 7 pristagare kommer 4 från Finland och 3 från Sverige, 4 är kvinnor och 3 män. Det är svårt att tänka sig en bättre balans i förhållande till stoffunderlaget för prisnämndens granskningsinsatser. De sju prisbelönda essäerna publiceras i föreliggande volym.

Essän som uttrycksform är krävande. I tävlingsreglerna (närmare bestämt under punkt 4) finns en formulering som kan tjäna som en viss vägledning. Jag citerar: "Att entydigt definiera begreppet essä är svårt, men den bör vara mer personlig än den ordinära vetenskapliga prosan, mer lärd än den rena skönlitteraturen och mer eftertänksam än den ut-

präglade journalistiken och framför allt: stilistiskt njutbar.” Det citerade rymmer som synes tre preciserande jämförelser och ett avslutande krav. För att börja med det sistnämnda, alltså att en essä ska vara stilistiskt njutbar, visar det sig i årets tävling (precis som i den föregående omgången) att många bidrag inte håller måttet. Här avser jag inte i första hand alla slarvfel i form av inkorrekt stavning, språkliga inkongruenser, oklara syftningar, felaktiga prepositioner o.s.v., utan helt och fullt bristen på stil. För att en essä ska vara stilistiskt njutbar krävs en enhetlig stilnivå, genomtänkta val av uttryck och språkliga bilder, ett varierat och träffande ordval, en smidig och funktionell meningsbyggnad. Att åstadkomma detta kräver en god språkkänsla, en stor portion tålmod och många bearbetningar.

Hans Ruinforskare som Thomas Ek och Anders Westerlund har klargjort vilken grundlighet och omsorgsfullhet som ligger bakom Ruins essäer. Dessvärre vittnar många av de insända texterna om att skribenten inte bemödat sig om att redigera, stilisera eller bearbeta. Bland bidragen finns åtskilliga prov på goda uppslag och angelägna ämnen som tyvärr aldrig kommer till sin rätt på grund av språkliga brister och avsaknad av en personlig stilton. Om de övergripande språkliga och kompositionella strukturerna vore mycket att tillägga, men jag nöjer mig med att konstatera att vi i prisnämnden på flera punkter förundrade oss över att så många skribenter exempelvis låter bli att utnyttja den möjlighet till fokusering och angivande av syfte och tyngdpunkter som väl tillsnitslade rubriker och underrubriker kan ge.

För att återgå till den tidigare citerade formuleringen i tävlingsreglerna förefaller det som om det riktningsgivande uttrycket om att en essä ska vara ”mer lärd än den rena skönlitteraturen” har berett påtagliga bekymmer. Essän rymmer ofta ett kunskapsmoment, och de reflexioner som Åsa Stenwall-Albjerg gör i sitt inlägg i denna bok äger en betydande relevans för själva essäskrivandet. Bland de insända manuskripten finns många bidrag som återger en episod eller en historia i likhet med en berättelse eller i bästa fall i riktning mot en konstnärlig novell. Det som saknas är en fördjupning, en problematisering

ring, en tendens eller ett ärende. I det perspektivet vore det intressant att veta hur många av de insända bidragen som tidigare har deltagit i skönlitterära sammanhang, exempelvis i Arvid Mörne- eller Solveig von Schoultztävlingen.

En omständighet som ytterligare sätter sin prägel på flera av de insända manuskripten är skribentens behov av att ”skriva av sig”, att ge utlopp åt ångest, förtvivlan och sorg. Starka känslor är i sig ingalunda oförenliga med essän som uttrycksform, men problemet i flera bidrag ligger i att innehållet framstår som alltför privat eller inklusivt för att tala till en läsekrets utanför den införstådda familje- eller bekantskapskretsen.

För att avslutningsvis återgå till de i tävlingsreglerna tidigare anförda kännetecknen på en ’essä’ kan man sammanfatta svaret på frågan vad är en essä i punkterna: personlig, lärd, eftertänksam och stilistiskt njutbar. Med så många kriterier för ögonen är det inte överraskande att vi i prisnämnden ursprungligen vaskade fram rätt varierande favoriter. Vid det avgörande och avslutande mötet utmejslades en helhet präglad av kompromisser och jämkanden som uppnåddes i fullt samförstånd och som ett resultat av en givande och nyanserad diskussion. Jag vill passa på tillfället att tacka prisnämndens medlemmar för en stimulerande samverkan.

I Hans Ruins essäsamling *Drömskepp i torrdocka* (1951, ny utgåva 1963) ingår ett avsnitt kallat ”Konsten att läsa”. Ruin talar där om vikten av att innehållet i en bok får tid att klinga ut och samlas i oss läsare. Med anspelning på detta vill jag upprepa samma rekommendation beträffande de prisvinnande essäerna: Ta dem till er, segla eftersinnande fram i ett tillstånd av rörelse och försjunkenhet!

Texten är en lätt reviderad version av Roger Holmströms anförande vid prisutdelningen på Hans Ruins födelsedag den 18 juni 2013 i Helsingfors. Roger Holmström är fil.dr och ordförande för Hans Ruin-essätävlingens jury 2013.

Ljudet av fallande snö

Skrivande som kunskapsförmedling

Åsa Stenvall-Albjerg

Ärade pristagare, bästa publik!

”Mamma, det här är något helt nytt. Ingen har någonsin gjort något liknande förut. Monsieur de Montaigne har uppfunnit ett nytt sätt att skriva. Han skriver om sig själv som om han beskrev världen, och världen som om han beskrev sig själv. Han kallar det essayer. Försök, provanden, prov, åh, jag vet inte. Men det är inga försök, de är fulländade [...] Allt har klarnat. Det är som om jag skrivit dem själv [...]”

Orden forsar ur den unga Marie de Gourney, som svimmar av hänförelse efter att hon 1584 har läst den franska filosofen Michel de Montaignes *Essayer*. När hon äntligen får träffa honom sticker hon sig själv blodig med en hårnål för att visa sin entusiasm. I sin roman *Till den skrivande kvinnans försvar* utmålar den engelska författaren Jenny Diski ett färgstarkt men möjligt scenario om hur ett nytt sätt att skriva kunde inverka känslomässigt våldsamt på en ung självlärd svärmisk kvinna – eller som Marie de Gourney upplever Montaignes essäkonst: ”det var som om han viskat direkt i hennes öra, i förtroende berättat hur det är att vara människa.”

Idag, 430 år senare, är essäkonsten inte den sexigaste litterära genren som får läsare att svimma av hänförelse. Dagens essäister behöver knappast heller utsättas för samma lidelsefulla beundran som Diskis romanhjältinna visade Montaigne – personkult och känslorstormar är, får vi konstatera, förunnat idkare av andra konstarter och utövanden.

Essäer står traditionellt för ett tänkande som försöker greppa världen med förnuftets och argumentens gripsklor. Som resonerar kring ett givet ämne, förmedlar kunskaper på ett personligt sätt. Men essän är också något annat, ett frirum, en plats där avsändare och mottagare möts i förtroende. Det visar Marie de Gournays reaktion: essän kan vara intim, kännas djupt personlig, den viskar i läsarens öra, kittlar hennes intellektuella och estetiska erogena zoner. Den är varken vetenskap – eller lögn och förbannad dikt. Essän är ett försök att förklara men också ett försök att förstå. Ett eget rum, där det är tillåtet att pröva, tänka vilt och fritt, associera och kombinera. Den finns där i gränslandet, i det vi kallar det personliga, och tar sig många uttryck beroende på skribentens personlighet, kunskaper, intressen och språkliga utrustning. ”Essän är”, säger Aldous Huxley, ”ett litterärt medel att säga nästan vad som helst om vad som helst.”

Jag ska inte göra mig klok på essän som genre, för ärligt talat är det inte något jag har funderat särskilt mycket över. Däremot har det mesta som jag har gett ut i bokform fått benämningen ”essäer”. Vad ska vi kalla det här? sa förläggaren. Studier låter tråkigt, och inte är det ju någon vetenskaplig avhandling heller, så det fick bli ”essäer” när jag skrev om flickors uppväxt och hur pojkar blir män i den finlandssvenska litteraturen, när jag undersökte kvinnor och modernitet i det sena 1900-talets finlandssvenska litteratur eller skrev om österbottniska författares förhållande till sin klangbotten. Eller som nu senast när jag kollade in hur människan mår i den nya nordiska prosan. Jag är gammal litteraturvetare, men hur mycket ”vet” jag om litteratur egentligen, kan jag i självkritiska stunder fråga mig. Men visst, allt jag har skrivit har, på något sätt, sin bakgrund i att jag har studerat litteraturvetenskap vid Åbo Akademi och har sysslat med litteratur hela mitt liv, under de senaste snart tjugo åren också som skrivarkurslärare. Jag har något som jag brinner för, något att förhålla mig till, författare jag kan samtala med.

Också välskrivna doktorsavhandlingar och lärda forskares populärt hållna böcker kan vara lustfylld och givande läsning – för greppet, de personliga infallsvinklarna, ja för språkets skull. Doktorsavhandlingar som jag med glädje har recenserat är till exempel Ulrika

Gustafssons bok om Ulla-Lena Lundbergs författarskap och Maria Lival-Lindströms bok om den kvinnliga bildningsromanen. En annan forskare vars böcker jag beundrar är idéhistorikern Karin Johannisson, som har skrivit om bland annat kvinnor och medicin, nostalgi och melankoli. Och en essäist av mera anarkistiskt slag som utmanar mig är Nina Björk, hon med det rosa täcket och nu senast med en bok om vår konsumistiska livsstil.

Min första bok baserade sig på min pro gradu om Fredrika Runeberg. Kanske var det arbetet med att popularisera den för en bred publik – boken kom ut på Natur och Kultur i Sverige – som fick mig att förstå skillnaden mellan att skriva vetenskapligt och populärt. På den tiden, det vill säga under 70-talet, var litteraturvetenskapen liksom annan humaniora och samhällsvetenskap ofta tyngd av en förfärande massa stilbråte: ju längre och krångligare meningar och främmande ord och termer du lyckades pressa in i ditt resonemang desto ”vetenskapligare” tedde sig din text – för att nu karikera lite. Jag hade studerat litteratur i Danmark ett år och insupit inte bara revolutionerande kunskaper och teorier utan också tidens vetenskapliga jargong. Att skriva vetenskap är att drivas av nyfikenhet och ställa frågor och att, förhoppningsvis, komma med ny kunskap, men det är också att förhålla sig till en språklig och metodisk-teoretisk norm som är vedertagen, eller modern och funktionell i sin kontext – och varje tid har sina normativa krav.

Att lära sig skriva facktexter innebär att tillägna sig en ämneskultur – och inget fel i det. Men jag tror att den vetenskapliga texten i värsta fall kan bli en tvångströja, en korsett där du inte får andas fritt, inte med din egen andning. Du förmedlar kanske ny kunskap men du finns liksom inte själv i texten med ditt intellekt och ditt engagemang. Jag tror att många gradu och doktorsavhandling har strandat på just det: att få till det rent språkligt; det är inte nödvändigtvis det att skribenten inte kan sitt ämne, men det är hur hon ska uttrycka och förmedla det till andra. Motivationen för ämnet och berättarrösten försvinner någonstans på vägen, och skrivglädjen likaså. För nog borde det ju vara tillåtet att facktexter också präglas av ett levande språk, eller hur? Utan att texten förfaller till naiva tyckanden och lös argumentation.

Fredrik Hertzberg pekar i Nya Argus (nr 5.2013) ändå på riskerna med den personliga uppsatsen som ett alternativ till den standardiserade akademiska uppsatsen. I stället för en ”patriarkal objektivitet – ’view of nowhere’” – har vi fått ett ”’express yourself’-paradigm. Man är mera intresserad av att uttrycka sig själv än att utröna sig själv, mera intresserad av att ta plats än av att undersöka plats, mera intresserad av att komma fram än av att komma bak (bakom poserna)”, skriver Hertzberg och framhåller ännu en viktig sak som idag uppenbart är på nedåtgående i målstyrningens och effektivitetens tid: ”Om det fanns något välgörande i den kraftiga betoningen av retorik och i imitationen av antiken i de klassiska bildningsidealerna så var det att få folk att märka vad språk och stil kräver, vilken självdisciplin och omsorg.”

Analytisk stringens parad med språklig spänst gör fackuppsatsen läsvärd och en nåd att stilla bedja om för varje handledare och språkgranskare. Idag är kanske de värsta avarterna som tyngde det akademiska språket under mina studentår borta och vi har fått en rad utmärkta handledningsböcker för skrivande inom högre utbildning. Å andra sidan hör man lärare klaga över en tilltagande språklig osäkerhet och oförmåga hos elever. Allt fler unga skriver dåligt, också på universiteten, sägs det. Saknas en basal språk- och stilkänsla är det förvisso svårt att förmedla kunskap vidare, och det här är troligen särskilt pinsamt för humaniora som av tradition bygger på språk och kommunikation också utåt.

Men det paradoxala är ju att aldrig har så många skrivit så mycket som nu! Texter produceras i svindlande hast och kvantitet och jaget tar allt större plats, och det får givetvis återverkningar på hela det litterära fältet. Eller som litteraturforskaren Ingrid Elam skriver i *Jag: en fiktion*: ”De webbaserade sociala mediernas naturliga fixering vid realtid smittar av sig på den litterära prosan, vår tid är nu och estetiken blir därefter: ett flöde av ord som lyssnar av och ger röst åt samtida, personliga erfarenheter.”

Vad den här jag- och nucentreringen, ögonblickets impressioner och jagets spontana åsiktsyttranden innebär för essåkonsten på sikt tål att tänka på. För nog är väl essän ändå något annat än en blogg? Lärdom, reflektion, språklig briljans och en känsla av autentisk

författarröst, allt det som vi traditionellt förknippar med essäkonsten, är det något som kommer att undermineras i strömmen av snabb kommunikation, autofiktion och allehanda självframställning – eller kan vi tänka oss nya sätt att kommunicera kunskap på, utan att det blir platt, babbligt och banalt? Den frågan väcker i sin tur nya frågor: vad händer med vårt sätt att skriva litteratur och kommunicera överhuvudtaget? En grundläggande förändring är helt givet på gång som känns både skrämmande och fascinerande.

Att essäkonsten redan har undergått förändringar mot en mera horisontell och vardagsbetonad tematik och med ett ska vi kalla det mera jämbördigt tilltal är klart, och till det har inte minst kvinnliga författare bidragit. Den lärde manlige essäisten som docerar lärdom från sin upphöjda position på den litterära parnassen börjar vara ett minne blott.

Jag tycker bestämt att en essä får ha ett synligt jag i texten, att det märks att författaren sätter sig själv på spel i sin undersökning av världen. Där jaget är medlet men inte målet. Där jaget frågar sig fram, inte har svar utan visar på sprickor och osäkerhet, där skrivprocessen liksom syns i texten. Jag kan beundra sådana texter, men jag medger att jag har svårt att själv träda fram med mitt jag när jag skriver. Jag önskar att jag kunde göra det ännu mera avslappnat och naturligt, våga mera helt enkelt. Uppnå det som redan Montaigne gjorde, och här citerar jag igen Fredrik Hertzberg som hänvisar till Jan Stolpe som skriver om Montaigne: ”Förströddheten, *den programmatiska tankspriddheten* blir hans metod; hans medvetna arbetssätt.” En modern essäbok som har något av det här och som jag tyckte mycket om var *Havet* av Monika Fagerholm och Martin Johnson; den blandar friskt det personliga, fakta och fiktion på ett suggestivt sätt.

”Skriv så att hjärtat blöder. Skäms aldrig för ditt ämne eller för ditt lidelsefulla intresse för det”, är Joyce Carol Oates råd till en ung författare i hennes essäbok om skrivandet, *En författares övertygelse*.

”När man börjar skämmas då vet man att man är på rätt väg”, som finlandssvenske Per-Erik Lönnfors uttryckte det en gång då han besökte en av mina skrivarkurser. Där handlade det om att skriva om sitt liv. Lönnfors debuterade sent litterärt efter ett liv i

journalistikens och administrationens tjänst. Ett personligt skrivande kräver något annat – och kroppen, känslan kan vara goda vägvisare.

Inspiration, barnslighet, oskuld är tre hållpunkter för Monika Fagerholms skrivande. Hon ser skrivandet som en tredje kunskapsvärld, en utopi, ”ett ingenstans blir någonstans”. Och skrivandet förändrar en på vägen. Det är roligast att veta vad man inte visste, säger hon. Men för att komma dit måste man också våga skriva dåligt, skriva ner allt man vet, ta med sinnen långt in i tanken. Bara skriva, inte tänka vad det ska bli – det är viktigt att nollställa sig. Och man får inte låtsas, inte behaga eller vara till lags – ”skrivandet får inte vara make up” som den franska författaren Marguerite Duras har sagt. Ärlighet är svårt. Man måste alltså vara misstänksam mot sin egen text, sitt eget språk, för språket kan också förföra.

Att skriva personligt och litterärt är med andra ord att kasta sig ut på djupt vatten. Men det är inte så lätt. Jag känner mig snarast befryndad med Hans Ruin. Själv kallar han sig en som står på stranden och doppar tårna, ”jag väljer orden i stället för att låta orden välja mig.”

Jag tror att alla de här råden är tillämpbara också för den som vill skriva essäistiskt. Ändå måste var och en hitta sin arbetsmetod, sin röst i texten. För mig känns essän som en väldigt befriande form, därför att jag själv får bestämma om *vad* jag skriver och *hur*! Jag får följa mina egna metoder, fritt använda teorier och till synes ojämförligt material, jag får vistas ute på fritt vatten. ”Förfölj det som skymtar i ögonvrån” brukar kloka Monika Fagerholm uppmana skribenter. Och det gör jag också till mina kursdeltagare. Det är där man måste börja, i det personligt viktiga, i det som får ditt hjärta att klappa – en fråga, en förlugen tanke, en aning, ett minne, en känsla, bild eller stämning – oberoende av om man skriver en roman eller dokumenterar sitt eget liv. Det finns ingen motsats mellan essän och fiktionen här. Båda måste inkludera ett mått av besatthet, hängivelse, en tro på det som glimtar. Men också en önskan om att dela med sig till läsaren. Jag älskar att undervisa och det märks säkert i mina texter.

Jag vill avsluta med en annan favorit: Peter Englund. Som inte bara skriver insiktsfullt om den stora historien utan också om den lilla. *I Tystnadens historia och andra essäer* skriver han om till exempel gemets, skruvmejselns, tandborstens, massagestavens och hamburgarens historia. Varför tycker jag så mycket om att läsa honom? Jo, han är lärd men han briljerar inte, hans språk är utsökt men han förför inte, han är inte spirituell och konverterande men skarpsynt, klok och ofta rolig. – Nu är det sommar, men lyssna på denna vinterscen – ett exempel på lysande essäkonst som tar det egna jaget och sinnena med in i tanken.

”Jag har hört snö falla. Det var en vintereftermiddag i Uppsala. Jag hade vinglat mig hem från Carolina Rediviva genom ett ovanligt tätt snöfall, parkerat min cykel och gjort loss portföljen med böcker, då det inträffade. För några ögonblick var gatan längre bort tom på bilar och min omgivning tom på folk, och samtidigt stillnade vinden. Där fanns inga ljud. Där var bara jag, ensam i allt det vita. Och i det här plötsliga fönstret av tystnad varnade jag något jag aldrig hört förut, och jag blev stående, blickstill, för till och med mina pulsanande steg, ja till och med min andhämtning, överröstade det. Det var ett mycket, mycket stilla frasande, fullkomligt riktningslöst, som ett svagt tinnitus, och det tog mig någon sekund innan jag begrep. Det var ljudet av fallande snö.”

Så kan man börja en essä om tystnadens och ljudens historia! I ett vitt snöfall. Så vackert att vi andra kan bli gröna av avund. Men vi fortsätter skriva i våra försök att förstå och fånga den här förunderliga världen. Essän är ett rum vi kan gå in i, den ger oss tänkandets och formuleringens glädje i tystnaden, den är en plats för eftertanke och djup gemenskap, mitt i det mediala ordbruset. Länge leve den!

Texten är en lätt reviderad version av Åsa Stenvall-Albjergs tal vid Hans Ruin-essätävlingens prisutdelning den 18 juni 2013. Åsa Stenvall-Albjerg är lärare och författare.

Presentation av vinnare och prismotiveringar

Tisdagen den 18 juni, på Hans Ruins födelsedag, delades priserna ut i den femte essätävlingen som bär hans namn. Första priset (4000 euro) gick till Petter Lindblad Ehnborg från Stockholm för essän *Minnesteckning över glömskan*. Det övriga pristagarna, hedersomnämningarna samt juryns motiveringar framgår nedan.

Totalt 114 essäer sändes in till årets upplaga av Hans Ruin-essätävlingen. Antalet ligger på samma nivå som 2010, när tävlingen senast avgjordes. Drygt 60 bidrag kom från Sverige, drygt 50 från Finland. Bland prismottagarna och dem som fick hedersomnämning finns båda länderna representerade. Kvinnliga skribenter utgjorde en liten majoritet.

Essätävlingen arrangeras av Svenska kulturfonden i samarbete med finlandssvenska kulturtidskrifter. De prisbelönda essäerna publiceras, förutom i denna antologi, i de kulturtidskrifter som är med i samarbetet kring essätävlingen: Ad Lucem, Astra, Finsk Tidsskrift, Horisont, Nya Argus och Ny Tid. Tidskriften Presens ingår även i samarbetet.

Juryns sammansättning

Roger Holmström (Lillandet) – juryns ordförande

Magnus Halldin (Stockholm)

Barbro Holmberg (Helsingfors) – tidskrifternas representant

Katarina von Numers-Ekman (Kyrkslätt)

Juha Ruusuvaori (Dalsbruk) – Svenska kulturfondens representant

Jolin Slotte (Helsingfors)

I pris (4000 euro)

Petter Lindblad Ehnborg (Stockholm) *Minnesteckning över glömskan*

En djupt drabbande essä om en angelägenhet som berör oss alla: vår med stigande ålder alltmer bristfälliga förmåga att minnas. Mot en bakgrund av omfattande kunskaper i medicin, mytologi och litteratur, reflekterar författaren ömsint över den sorg det innebär att se en nära anhörig – en mor? – blekna bort. Essän, som finstilt balanserar mellan tanke och känsla, är därtill oerhört elegant skriven. (Publiceras i Nya Argus)

II pris (3000 euro)

Peter Strang (Stockholm) *Åtta nyanser av ensamhet*

Med förankring i kroppsliga förnimmelser och medicinsk kunskap tecknar Peter Strang ett mångsidigt porträtt av mänsklig ensamhet. Egna erfarenheter och patientberättelser vävs samman i en text som ställer, besvarar och sidobelyser frågor som är centrala i många människors liv. (Publiceras i Horisont)

Delat III pris (1000 euro)

Anna Friman (Helsingfors) *Gosskören*

En stark skildring av hur medvetenheten om grymheter ute i världen tar stryptag på även den lyckligt lottade. Med ett personligt grepp tar Anna Friman tag i läsaren och för hen från ett barns trygga tillvaro i en älskande mors omsorg till den smärtsamma insikten om de barn som far illa. Texten kryper under skinnet på läsaren och lämnar ingen oberörd. (Publiceras i Ny Tid)

Delat III pris (1000 euro)

Kristin Olsoni (Helsingfors) *Asfalten bakom Cilla Johnsons hus*

En fascinerande minnesresa från krigsbarnets hemlängtan till Harry Martinsons diktaruniversum. Framställningen rymmer talrika – och ofta överraskande – kopplingar mellan

det personliga och det konstnärliga. Essän gnistrar och glimrar av slående formuleringar och utmynnar i en uppfordrande fråga om hat, fattigdom och förtryck.

(Publiceras i Ny Tid)

Hedersomnämnannden

Ann-Helen Attianese (Maxmo)

Lama laxar följer strömmen – medlöparna och de tysta medgivarna som avgörande aktörer

En civilisationskritisk pejling av samhällsklimatet i dagens Finland. I sin berörande och väl formulerade essä analyserar Attianese dragkampen mellan populistiskt orienterade xenofober och mångkulturellt orädda. Framställningen övertygar läsaren om den passiva massans avgörande roll. (Publiceras i Ad Lucem)

Hedersomnämnannden

Camilla Lindberg (Raseborg) *Herden. Om ledarskap och riktning*

En tankeväckande essä som tar avstamp i en resa till den grekiska övärlden och utmynnar i en kritisk kommentar till den aktuella samhällsutvecklingen. Ständigt medveten om frågeställningarnas komplexitet undersöker Camilla Lindberg möjligheten att använda herden som metafor för det goda ledarskapet som behövs i ett Europa som har tappat riktningen. (Publiceras i Astra)

Hedersomnämnannden

Thomas Petersson (Solna) *Horisonten oskyldigt blå*

En mångfasetterad berättelse om den västerländska människans kunskapsbegär och om den för evigt förlorade drömmen om ett Shangri-La. Essän reflekterar på ett intressant sätt såväl 1950-talets reseskildringar som dagens invandrarverklighet i norra Europa. En ytterst främmande plats på Nya Guinea blir en symbol för en okänd värld som vi sist och slutligen hittar enbart inom oss själva. (Publiceras i Finsk Tidskrift)

Essäerna

Minnesteckning över glömskan

Petter Lindblad Ehnborg

I

Jag minns hur du satt, hur du sitter på din ställbara säng, med ögonen vända mot fönstret. Någoting har brustit i din blick, en förvandling som får mig att förstå varför den geléartade massan mellan linsen och näthinnan benämns *corpus vitreum*, glaskroppen. Snart kommer du att fråga mig när vi ska åka hem.

Du är ju redan hemma, kommer jag att svara. Det här är ditt hem, du bor här.

Svaret smakar illa; jag hör tvivlet i min egen röst, ett ögonblicks tvekan som din förvirrade blick osvikligt tar till sig. Hur kan jag vara så säker? Är detta verkligen ett hem, ditt hem, denna boning utan hemkänsla som du inte längre känner igen? Kan ett hem som blivit främmande fortsätta att vara en hemvist? Utanför fönstret vajar förstadstallarna, som bara var barn när du flyttade in. Ändå undrar jag.

Så frågar du om det har blivit dags att resa, om jag hunnit köpa biljetter, om det inte är dags snart? Och kommer vi att få med oss linnet? Flackande försöker du fästa blicken på möbeln mittemot sängen, ett gustavianskt linneskåp. Naturligtvis. Kanske måste det flyttas, för att inte ge dig idéer?

Grannen ovanför har slagit klackarna i taket igen, berättar du. Alltid ska han ha fest. Och har han inte det ska han komma på besök, sitta leende på sängkanten, så att du blir liggande med täcket uppdraget till hakan, rädd för att resa dig.

På våningen ovanför finns ingenting, en urblåst råvind bara.

Om möjligt kan man med en hjälpande hand leda vägen i en varsam verklighetsprövning, upplyser handledningen för de anhöriga.

Jag vill gå hem nu, säger du.

II

På din vägg hänger en fjärlssamling bakom glas och ram, bredvid den ett ensamt krucifix. Ett utslag av barnatro, eller någonting annat? Jag funderar över nostalgibegreppets förändringsresa: idag en längtan efter barnårens förlorade tid, förlorade rum – minnenas hemvister – som ursprungligen betecknade en längtan hem till Gud.

Ett återkallande.

III

En dag kommer vi kanske att se tillbaka på vår tid som en lycklig sådan, en tid då vi inte blev ålderstigna nog att förlora oss själva. Kanske kommer glömskan att bli vår vanligaste sjukdom? Redan idag är tendensen tydlig: vi blir allt äldre – en utveckling vi av allt att döma bara sett begynnelsen av. Om hundra år kommer varenda en att bli hundra år, säger någon. Den första människan att fira sin tvåhundraårsdag är redan född, påstår en annan. En tredje har hittat en ”liemansgen” i en rundmask, möjlig att avaktivera för att dubblera djurets livsspann. Våra nya långa liv för samtidigt med sig en oönskad bieffekt: vi håller oss förvisso friskare längre, men åldern för likväl med sig sjuklighet. Med åren blir det allt svårare att – som Tomas Tranströmer skriver – ”lita på att olyckstelegrammen inte gäller oss och att det plötsliga yxhugget inifrån inte kommer”.

Idag uppträder skuggorna i livets hörn ofta i hamn av en kräfta och en potentiellt svekfull, knytnävsstor muskel. Den medicinska vetenskapen har samtidigt tagit stormsteg för

att bekämpa dessa: cancern såväl som hjärt- och kärlsjukdomarna. Bortom dessa samtida skuggdemoner tornar en tredje, mer svårgripbar rädsla, en sådan inför vilken den annars så handlingskraftiga medicinen ännu står handfallen: glömskans sjukdomar. Vårdkostnaderna för demenssyndromen, av vilka Alzheimers sjukdom är vanligast förekommande, står i flera västländer i paritet med eller är större än för vården av cancer och hjärt- och kärlsjukdomar sammantagna. I väntan på en medicinsk revolution riskerar effekten av vår alltmer avancerade ålder ironiskt nog bli att glömskan offerar vårt svunna liv. Vissa beräkningar pekar på att en av åttio invånare i västvärlden inom några decennier kommer att lida av olika demenssyndrom. Risken ökar dessutom i takt med åldern, i en allt brantare bågform. Bland sextiofemåringarna är idag knappt en procent drabbade av glömskans gravare härjningar – bland nittiofemåringarna över hälften. Glömskesjukan är en tickande dimbank, som sakta sveper in över kusten.

IV

Jag tar din hand, som krymper samman i min. Livslinjen och hjärtlinjen har blivit djupa fåror. I ansiktet har din hy däremot slåtats ut till en fåordig mimik. Jag försöker föreställa mig din hjärnas barklandskap: vindlingar som likt ditt ansikte vecklats ut, fåror som urholkats likt dina händer.

Jag tror att glömskan skrämmer mig mer än döden själv. Detta att se någon blekna bort, långsamt förtvina, fortsätta vara vid liv, men allt mindre för var dag som går – en dimma som tättnar i takt med att människan i människan sjunker undan.

På kvällen besöker jag ett boksamtal. ”Livet är den tid döden tar”, skämtar den kärve poeten.

Alla andra dagar skulle jag aldrig hålla med.

V

”Då säger människan ’jag minns’ och avundas djuret, som genast glömmer och ser varje ögonblick verkligen dö, sjunka undan i natt och dimma och för alltid utplånas.” Friedrich Nietzsche skrev en gång om människans avund inför boskapshjorden, som bunden vid sitt betande sågs leva i lycka, helt och fullt förankrad i det närvarande. Avunden går igen i våra tiders slentrianmässigt upprepade dagdröm om att ”leva i nuet”. Denna till synes enkla förhoppning har ofta slagit mig som högst absurd då den synas i sömmarna. Vad är egentligen detta lyckliga nu som man anser sig avskuren från, men ändå hoppas nå?

Ibland tänker jag att nuets lycka handlar om att glömma sig själv, att bli ett med blicken och lyssnandet, att försvinna in i musikens och samtalets, konstens och litteraturens, kärlekens, naturens och närvarokänslans världar. Att glömma sig själv.

Ibland tänker jag att nuets lycka handlar om att knyta samman det förflutna med framtiden, att binda samman mitt nuvarande jag med mina tidigare – och mina kommande. Att försöka finna jagets sammahet, identiteten. Att minnas sig själv.

Ju närmare nuets lycka skärskådas, desto mer undflyende blir den. Dras ytterligheterna till sin spets skulle en stark tjudring till nuets av varseblivning präglade tillstånd kunna urskiljas i såväl boskapshjordens glömska som i ett tänkt totalt minne. Som en motpol till den betande boskapen ställer Nietzsche i en tankelek ”en människa som överhuvud inte vore i besittning av kraften att glömma, som vore dömd till att överallt se ett vardande: en sådan människa tror inte mer på sitt eget vara, tror inte mer på sig själv, ser allt flyta isär och förlorar sig i denna vardandets ström”.

I retrospektiv framstår den tänkta människa som Nietzsche beskriver likt en profetisk föraning om nittonhundratalets mest bottenlösa minne. I en berömd fallstudie skildrar den sovjetiske neuropsykologen Aleksandr R. Lurija en man med ett till synes obegränsat minne, S – eller Tjeretjevskij, som han egentligen hette. Denne minneskonstnär kunde utan ansträngning minnas slumpmässiga talserier som han lärt sig decennier tidigare, såväl som åtskilliga *stanze* ur *Divina Commedia*, skriven på ett språk som han inte förstod.

Hemligheten med S minne tycktes delvis stå att finna i hans starkt synestetiska varseblivning, en sådan där gränserna mellan de olika sinnesmodaliteterna luckrats upp. Hos S kunde ett synintryck ge upphov till en ljudassociation, en ton som sedan kunde leda vidare till en smaksensation. Röstens klang hos en glassförsäljerska fick honom att se svarta kolskycken välla ut ur hennes mun. S bildseende var så intensivt att han rentav kunde förändra sin puls och kroppstemperatur genom att föreställa sig att han rusade, eller pulsade genom den ryska vinterkylan.

För den som – liksom jag – någon gång drömt om ett totalt, encyklopediskt minne framstår S öde på många sätt som ett avskräckande exempel. Kraften i hans minnen var av ett sådant slag att han inte tyckte sig uppleva några egentliga gränser mellan varseblivning och hågkomst. Minnet av det förgångna bar på lika mycket vardande, lika många bilder, lika mycket närvarande nu, som självaste nuet. Enligt Lurija tycktes S leva liksom genom en dimma, där fantasin var minst lika verklig som den ”verklighetens värld där han bara var en tillfällig gäst”, den verklighet inför vilken han förhöll sig glömsk. S saknade till stor del många av det mänskliga tänkandets mest basala förmågor: att abstrahera, generalisera, sortera, symbolisera. S, som till en bokhandlare, hade mycket svårt att förstå litteraturens symbolik och idémässiga stoff – dessa storheter drunknade i de direkta bildassociationer som kom över honom vid läsningen. Han hade också mycket svårt att minnas ansikten och röster, som han såg skifta till oigenkännlighet då ljus- och ljudförhållandena förändrades. S beklagade sin oförmåga att någonsin glömma någonting.

Dessa det totala minnets baksidor framträder än starkare hos en skönlitterär släkting till den sovjetiske minnesmästaren. I novellen *Funes med det goda minnet* berättar Jorge Luis Borges om en ung man i en gudsförgäten by, som efter en ridolycka förvärvar ett totalt minne. För Ireneo Funes är en hund sedd i profil fjorton över tre inte samma hund som då den beskådas framifrån kvart över. Funes minns molnens alla former och varje löv på varje träd vid varje enskilt ögonblick; han kan ägna hela dagar åt att in i minsta detalj återuppleva tidigare dagar. ”Mitt minne är som en soptipp”, säger Funes. ”Att tänka är

att glömma olikheter”, tänker textens namnlöse berättare – en förmåga som varken Funes eller S behärskar.

Nietzsches, Lurijas och Borges beskrivningar av det totala minnet gör det tydligt att detta fenomen är en för människan främmande, nästintill utomjordisk upplevelse. I berättarens ögon framstår Funes till slut ”monumental som brons, äldre än Egypten, tidigare än profetior och pyramider”. Berättelserna om det totala minnet påminner om att glömskan är ett livsviktigt och grundläggande inslag i människovarandet och i vår förmåga att tänka avancerade tankar. Sensmoralen skulle kanske kunna formuleras på följande vis: det är mänskligt att minnas, men än mänskligare att glömma. Glömskan genomkorsar våra liv: den är aktiv redan i vår högst begränsade varseblivning. I myllret av möjliga intryck skapar vi ett sammanhang av en bråkdel, medan molnens och lövens flyktiga former glöms bort. Tidens tand maler sedan ner merparten av det om vilket vi trots allt blivit varse. Blott en vanskelig essens, enstaka dagsrester, dröjer sig kvar.

Med detta i åtanke är det inte underligt att vi har svårt att betrakta glömskan som en gåva. Jag tror att glömskans sjukdomar skrämmer oss, inte bara för att människor i vår närhet, vänner, livspartner och släktingar, insjuknar i dem – utan också för att de lyfter fram och förstärker en tendens som redan finns hos oss naturligt, vår medfödda benägenhet att glömma. I den demenssjukas anlete, i ditt ansikte, kan jag spegla min egen glömska, min rädsla för densamma.

VI

Att säga eller skriva ”Jag minns” kan aldrig bli någonting annat än en fåfång besvärjelse.

VII

Du öppnar och stänger skåpdörrar, plockar frenetiskt med än det ena, än det andra, allt medan du beskyller ”den där kvinnan” – från hemtjänsten – för att stjäla ur din hemliga smyckegömma. I dina bokhyllor samsas främmandespråk som än en gång blivit främmande. Ibland tar du ändå ner en volym från hyllan, men blir snart osäker på vad du ska göra med den. Ibland ser du ut att försjunka i texten, innan jag inser att du håller boken upp och ner.

Vissa dagar vågar du inte gå in i vardagsrummet.

Jag vill inte gå in när de sitter där, säger du.

Vilka då?

Jo, nu är hela släkten samlad.

I vardagsrummet hänger svartvita fotografier i medaljongformade ramar, uttryckslösa anleten tillhörande äldre släktingar vars namn jag glömt.

Kanske är glömskans sjukdom i själva verket en minnets sjukdom, tänker jag. Du tycks ibland leva helt och hållet i minnenas värld, en värld som blivit mer verklig än den närvarande. Inom den psykoanalytiska traditionen betraktas det traumatiska minnet ibland som just ett sådant som förtär nuet, ett förgånget som inte tillåts vara förgånget, en närvarande frånvaro som ofta träder in i individens upplevelse av vardande med full intensitet. Kanske är din rädsla för att stiga över vardagsrummets tröskel densamma som barnets, då hon blivit tillsagd att gå och lägga sig, förbjuden att delta i de vuxnas gåtfulla kvällsvärld?

Kanske är upplevelsen av den demens som ännu inte nått sina senare stadier en sådan som präglas av ett övermått av ofrivilliga minnen, omöjliga att värja sig mot? Begreppet *mémoire involuntaire* myntades av Marcel Proust i minnesepoet *På spaning efter den tid som flytt – förlorad tid, le temps perdu*. Det ofrivilliga minnet är den process som sätter igång då en avtryckare i form av ett sinnesintryck får forna minnessediment att välla över en. En skärva av barndomens smaker, toner eller platser kan få desamma att träda åter i dimfri dager. Ofta

färgas reaktionen in med melankoliska pigment: en känsla av att någonting saknas, att ögonblicken gått förlorade, att det förgångna – som Søren Kierkegaard skriver – aldrig helt kan gentages; det har dröjt kvar i minnets matta avglans ett ögonblick bara.

Walter Benjamin har beskrivit det ofrivilliga minnet hos Proust som ett sådant som inom sig bär mer glömska än hågkomst. Erinringen minner här samtidigt om att det vi faktiskt minns är en försvinnande del av det vi en gång upplevt – och att minnet snart återigen kommer att sjunka under dimhavets yta – kanske redan då madeleinekakan helt har upplösts i sitt te? Där andra jämför Prousts romancykel med en katedral nöjer sig Benjamin med att betrakta den som en väv konstruerad av växlingen mellan minnets väft och glömskans varp, en sådan som liksom Penelopes i Ithaka med jämna mellanrum är dömd att repas upp: ”Varje morgon när vi vaknar”, skriver Benjamin, ”spröda och kraftlösa för det mesta, håller vi vid ett par stackars fransar ännu fast i den upplevda tillvarons gobe-läng, sådan glömskan vävt den samman inom oss.”

Du lämnar hallen och sätter dig i köket, under den inrökta bildväven på vilken en havsbotten med fiskar och silverglimrande sjögräs skymtas. Nu håller den på att fransas upp i kanterna; sjögräsets silver upplöses i stripiga, gråa trådar.

VIII

I erinrans stund kan jag dra mig till minnes skilda tider sidställda i ett och samma ögonblick; minnet skulle därmed kunna sägas ha rumsliga kvaliteter. En känslomässigt laddad plats kan samtidigt väcka ofrivilliga minnen av samma ställe sett under åtskilliga tidigare tillfällen. I minnet kan vi vara lindebarn och åldringar i ett och samma andetag, utan att ta hänsyn till det som Arthur Eddington kallade tidens pil, dess obevekliga framåtrörelse. Åminnelsen upphäver i den bemärkelsen i någon mening tiden såväl som dess slutgiltiga konsekvens, förgängelsen. I hågkomsten bor nog i någon mening drömmar om odödlighet, om att ställa sig utanför tidens gång – kanske också drömmen om att upphäva den?

Om inte minnena blott är ärr efter tidens vassa egg, vill säga?

Också nuets varseblivning skulle i någon mån kunna betraktas som en ansamling av minnen. Våra sinnessystem må vara blixtnabba – nervsignalerna släpar likväl efter det rena, matematiska nuet (om nu ett sådant existerar). När vi varseblir ett ögonblick har det redan ägt rum, för bråkdelen av en sekund sedan. Vår upplevelse av nuet skulle därmed kunna betraktas som våra minnen av det närmaste förflutna – i möte med förväntan inför den närmaste framtiden. Kanske blir nuets illusionsnummer möjliga just för att vi glömmmer att det vi upplever i själva verket utgörs av minnen? När vi hör någon tala lyssnar vi inte till varje enskilt fonem, utan upplever ett mer fullödigt sammanhang där dessa satts samman; när du som läsare tar del av denna text glömmmer du skrivtecknens anatomi – du läser av ordens innebörder och inbördes relationer.

Detta vårt minne av det närmaste förflutna är i sin tur bemängt med minnen som vi inte längre känner som sådana, de implicita. Dessa omedvetna kunskaper hjälper oss att känna igen det välbekanta: tingen och platserna, ansiktenas kännetecken, rösterna hos människorna runt omkring oss, orden som uttalas och deras betydelser – balansakter som skulle vara omöjliga utan vårt monumentala outtalade minnesmaterial. Utan dessa vidsträckta, associativa arkiv skulle vår varseblivning vara omöjlig. I den långt gångna demensutvecklingen lakas också dessa förmågor ur. Den drabbade blandar bort människornas namn och känner en dag inte längre igen ordens, platsernas, ansiktenas eller tingens former. Slutligen drabbas också de minnen som vi ärvt av årmiljonerna: kroppens rörelser och funktioner, de blixtnabba ryggmärgsreaktionerna. Någon kan inte längre hålla sina tarmar i schack; någons kropp läser sig i en slutgiltig kramp.

Långt innan dess slår demensen emellertid klorna i våra självbiografiska minnen, den vida väv som utgör vår berättelse – kanske vårt medvetandes egentliga säte? Också för detta narrativ utgör nuet vävstol för förflutet och framtid, hela tiden med de eviga frågorna invända: Varifrån har jag kommit? Vem är jag? Vart är jag på väg?

Nuet är i den bemärkelsen ingen punkt i tiden utan en del av ett organiskt flöde, där

svaret på dessa frågor skiftar nyans för nyans. Vi skulle, likt Henri Bergson eller William James, kunna betrakta nuet som en varaktighet, en utsträckning utan fasta gränser mellan skiftande sinnestillstånd. Den senare hävdade bevingat att medvetandet är ett ständigt föränderligt flöde, ”tankens ström, medvetandets, eller det subjektiva livets”.

Våra tiders neurovetenskapliga forskning ger stöd åt James tankar. Under de senaste decennierna har en nygammal bild av hjärnan som ett organ i omvandling långsamt växt fram. Läsarens hjärna i slutet av en text är inte till fullo densamma som i dess inledning. Den hjärna som minns är inte samma hjärna som den hjärna som en gång murade minnets porösa grund. Den synaptiska plasticiteten, det vill säga förändringspotentialen i de associativa nätverken av nervceller, har visat sig vara betydligt mer allenarådande och snabbverkande än man tidigare trott. Det har dessutom funnits att nya nervceller, åtminstone i vissa delar av hjärnan, kan födas också efter födseln – däribland i den för sammansättningen av samt återkallandet av långtidsminnen så centrala sjöhästen, hippocampusformationen. Den relativa fasthet som ändå finns hos våra minnen tros gradvis växa fram genom de över tid förstärkta nätverken mellan neuroner, skogsstigar som beträtts gång på gång. I minnenas magiska snårskog är dessa stigars läge emellertid inte alltid att lita på: nya rön låter oss ana att minnen, då de återkallas, också omskapas. Det vi minns skulle således inte vara det ursprungliga minnet, utan minnet av ett minne av ett avlägset minne, sedan länge glömt. Kanske har det därmed blivit dags att göra oss av med metaforerna som skildrar minnet i termer av totalitet – som arkiv, bibliotek eller hårddisk – och istället damma av bilden av palimpsesten, den vaxtavla som romarna använde för att skriva, suddat ut, skriva om – alltmedan spåren av den ursprungliga skriften kunde skådas som ett dunkelt återsken?

Vi stiger aldrig ner i samma minne två gånger.

IX

Du i din tur har svepts med av floden. Dina nervceller har tappat sin förändringskraft: länkarna dem emellan släpper sina förtöjningar till varandra; nätverken förtvinar och tappar sina sammanhang; skogens nya stigar löper i cirklar. Nervcellernas trädformer vissnar och översnöas av kvävande plack; hjärnans bark skrumpnar samman och förhårdnar. Inom demensforskningen talar man ibland om de hågkomster som undgår skövlingen som ”minnets öar”, rester av en vidsträckt kontinent, bergstoppar som hållit sig kvar ovan ytan när Atlantis minnespalats uppslukats av underströmmarna. Också genom demensens dimvärld framträder enstaka klara minnen: orden i en sångtext när någon nynnar ett pärlband av toner, barndomens ursprungliga språk också när de i vuxen ålder inlärd försvunnit, en och annan djupt inetsad upplevelse.

Jag tänker att bilden av minnets öar nog kan appliceras också på våra friska minnen – vad är väl dessa om inte arkipelager i en oändlig ocean av glömska? Skillnaden är att banden mellan våra öar är starkare; handelsvindar och väl befarna farleder håller dem samman. Utan sådana samband skulle den föränderliga berättelsen om oss själva bli omöjlig att upprätthålla över åren.

Hos dig har historien brustit, en självspegling som splittrats i tusen skärvor.

X

Utanför ditt fönster flyter en å mellan tallstammarna, närd av vårens smältvatten. Kanske är denna tunna vattenstrimma i själva verket den mäktiga Lethe förklädd, den flod i Hades ur vilken de döda tvangs dricka för att glömma sin jordiska existens, den flod som enligt Ovidius flöt genom sömnguden Hypnos grotta. Hypnos, vars halvbroder hette Thanatos, dödens personifikation.

Nu sover du, som ett barn.

Jag tänker att sömnen och glömskan utgör det slutgiltiga försvinnandets första anhalt.

Ett försvinnande som jag kanske bidrar till genom att pränta det på papper? Vladimir Nabokov har skrivit om hur personliga minnen av ting och människor inte längre framstod som hans egna då han förseglat dem i text. Det är förunderligt att tänka sig att minnena av de färgrika fjärilar som han så ivrigt nålat fast med skrivstiftet, kanske upplöstes i glömskans dis när han väl klätt dem i ord. Kanske kommer jag att drabbas på samma vis, kanske kommer ditt gustavianska linneskåp, fullt av forna släktleds monogram, att försvinna i ord som inte räcker till? En dimbank är svår att fånga på en fjärilsnål.

Skriftens uppfinnare, den egyptiske guden Thoth, välkomnade och vägde också de dödas själar.

När du är borta kommer samtidigt en bit av mitt minne att försvinna. När allt kommer omkring är en människas hågkomster inte knutna blott och bart till den egna personen – minnena bor också i människorna omkring oss, i våra relationer, i dialogen och våra delade berättelser. I barnets ord till föräldern: berätta om när jag var liten. I människans intresse för sitt ursprung, sina förfäders livsvärldar. Vårt minne delar vi med många – inte underligt då att detsamma gäller för glömskan och den sorg den föder.

Jag minns din sömn; du sov som ett barn.

Åtta nyanser av ensamhet

Peter Strang

Ensamhet som varningssignal

Ensamhetens ångest är en form av genetiskt grundad varningssignal som driver individen tillbaka till tryggheten i gruppen. (John Cacioppo, evolutionsbiologisk forskare).

Den amerikanske psykologen John Cacioppo som forskar om ensamhetens effekter på människan menar att ensamhet, stress och ångest hör ihop. Och att det inte enbart är av ondo.

Som barn tillbringade jag och mina syskon somrarna vid vår sommarstuga. Bakom huset fanns en blåbärsskog. Ibland kunde vi hitta gläntor fulla med stora, solmogna blåbär, det var bara att plocka.

En solig dag gick jag som nioåring ensam in i skogen som jag tyckte att jag kände till väl. Jag hade gått där flera gånger med mina äldre syskon och det fanns tydliga stigar som man kunde följa. Det fanns gott om bär och jag gick allt längre bort. Plötsligt insåg jag att jag hade lämnat stigen och visste inte var jag var. Jag drabbades av panik, började springa, men skogen blev bara tätare.

Kanske skulle jag ta till vänster? Jag var nästan säker på att det stora kärret låg där och om jag bara kom dit, skulle en bred stig leda mig raka vägen hem.

Det hördes ljud i skogen, jag tittade mig om men såg inga djur. Vad kunde det vara? En älg? Jag kände ångesten i hela kroppen och sprang allt snabbare. Till slut skymtade

jag kärret mellan träden och kände en stor lättnad, snart skulle jag vara i trygghet. Jag hittade huvudstigen och efter bara någon minut såg jag vår sommarstuga och skymtade havet nedanför. Jag sade inget till mina syskon, jag skämdes för att jag gått vilse och för att jag blivit så rädd.

John Cacioppo skriver att den stress och ångest som ensamheten skapar har gett människan en evolutionsbiologisk fördel och denna förmåga till ångest sitter i våra gener. När människan levde på savannen var det farligt att komma för långt bort från gruppen. Innanför de cirkelformade byarna fanns tryggheten, utanför fanns faror i form av rovdjur och fiender.

Idag är risken för rovdjur eller hotfulla fiender ytterst liten, men våra gener är oförändrade. Ensamheten och övergivenheten slår på stressen och ångesten, kroppen förbereder sig för kamp eller flykt. Den reaktionen ligger i vår ”reptilhjärna”, det vill säga djupare än de delar av hjärnan som är kognitiv och som använder sig av förnuftet. När jag var skräckslagen i skogen hjälpte det föga att tänka på att jag faktiskt aldrig *sett* någon älg när jag gått där med mina syskon, jag hade bara hört att det *kunde* finnas älgar. Men ensamhetens akuta ångest drev mig tillbaka till tryggheten i ”gruppen” – dvs. min familj.

När jag för första gången läste om John Cacioppo's rön, fick jag en förklaring på många händelser både i mitt eget liv och i mitt yrkesliv som läkare. Jag kan förstå reaktionen som barn när jag ensam i skogen drabbades av rädsla, trots att jag visste att skogen var liten, det var mitt på dagen och solen sken. Men det var inte samma sak att gå ensam som att gå med sina äldre syskon.

Jag ser det idag när jag arbetar med mina svårt sjuka cancerpatienter. När ensamhetens ångest griper tag, är det svårt för patienten att stå emot och de upplevda hoten tappar alla proportioner. Ibland räcker det att jag lägger min hand över den sjukes hand och säger: ”Vi tar en sak i taget, vi kommer att hjälpas åt. Du skall inte tveka att kontakta oss om du undrar över något.”

Jag använder inte begreppet ensamhet, som i sig är ett skrämmande ord, men innebörden handlar om att patienten inte skall behöva känna sig ensam.

Ensamhet gör ont, också i kroppen

Samma del av hjärnan aktiveras både vid fysisk smärta och vid social smärta (Naomi Eisenberger, socialpsykologisk forskare).

Jag träffade en man i åttioårsåldern. Han sökte för smärtor i magen, han hade gått ner i vikt och kände ett tryck över bröstet. Jag undersökte honom men hittade inget anmärkningsvärt, förutom en snabb puls. Röntgen visade normala förhållanden. Vi hade ett långt samtal och jag förstod att han hade blivit änkling ett år tidigare och bara någon månad efter fruns bortgång började symtomen. Sorgen hade satt sig i kroppen och ensamhetens stress gjorde ont, även i kroppen.

Man brukar säga att sorgen efter en bruten relation gör ont, men är det rätt ord? Gör det ont eller är det inbillning? Att det är en stor stress är det ingen tvekan om, men är det fråga om smärta? För tio år sedan hade vetenskapen svarat nej, men idag är kunskapsläget förändrat. Kanske är det så att ensamheten kan sätta sig i kroppen och i vissa situationer bli så överväldigande att den ger kroppslig smärta.

Socialpsykologen Naomi Eisenberger leder en världsberömd forskargrupp som studerar den så kallade sociala smärtan, som hon definierar som ensamhet, övergivenhet och utstötthet. Hon har kunnat visa i ett antal experiment att samma delar av hjärnan som aktiveras vid fysisk smärta också signalerar stark aktivitet vid social smärta. Det finns alltså ett neurofysiologiskt samband som tyder på att ensamhet verkligen kan göra ont.

Jag tänker på mannen i fallet ovan, men även på patienter som jag mött och som sökt

för diffusa smärtor i kroppen, smärtor som sjukvården inte hittat några förklaringar till. Jag vet att jag själv tänkt på följande sätt vid ett antal tillfällen: ”Din kropp är frisk, ditt problem är inte smärta, utan ensamhet”. Så rätt och så fel jag haft, samtidigt. Det har inte varit något fysiskt fel på kroppen, men det har gjort ont i alla fall.

Med vårt biomedicinska synsätt vill vi så gärna hitta en skadad kroppsdel, innan vi vågar tro att en patient har ont. Men smärta är mer komplicerat än så. När en patient blivit underbensamputerad, kan han fortfarande ha ont i den bortamputerade foten. Han kan till och med känna hur foten kröker sig krampaktigt och hur den värker. Var sitter smärtan då? Ja, inte sitter den i det bortopererade benet, utan naturligtvis i hjärnan som konstruerar smärtupplevelsen.

Kanske är det så även vid ensamhet. Smärtan som patienten beskriver i magen, bröstet eller i hela kroppen är en reell upplevelse för patienten, men lösningen är inte att skriva ut smärtstillande medel, utan något som är mycket svårare: att hitta tillbaka till gemenskapen, att åter få dela sina upplevelser ömsesidigt med någon.

Hudens hunger

Inom forskningen talar man om ”skin hunger” – hudens hunger efter hud-mot-hud kontakt.

Att en människa kan vara socialt ensam är inte någon nyhet, men jag har tänkt en hel del på en annan, mer sofistikerad nyans av ensamhet, nämligen kroppens längtan efter hud-mot-hud kontakt. Man kan befinna sig i ett fungerande socialt sammanhang, men ändå kan kroppen vara ensam.

Det finns åtminstone tre saker som kan upphäva ensamheten åtminstone för stunden. Språket är för oss vuxna en ständigt återkommande källa till gemenskap. Ett enkelt ”Hej, nu är jag hemma!” kan i ett ögonblick svepa bort ensamhetskänslor. Men det finns två ord-

lösa källor som kanske är ännu viktigare. Båda är knutna till våra kroppar, nämligen blicken och beröringen. När föräldrarna tittar på barnet börjar barnet vanligen le och när modern eller fadern smeker barnet, infinner sig lugnet.

Också vuxna behöver få höra orden, känna blicken och uppleva beröringen. I mitt arbete med svårt sjuka cancerpatienter har jag märkt att bristen på beröring kan skapa en form av kroppslig ensamhet som är plågsam. Jag har talat med patienter som berättat hur den förändrade kroppen känns främmande. Man har förlorat vikt, ork, tappat hår och kanske till och med ögonbryn, man är gråblek och tycker illa om den figur man ser i spegeln. Ändå har man samma behov av hud-mot-hud kontakt, ja kanske större behov än när man var frisk. Vi vet från forskningen att hudkontakt frigör lugn-och-ro hormonet oxytocin, människan blir lugn och tillfreds av beröring och smekningar.

På vår enhet har sjuksköterskorna börjat erbjuda taktil massage, vilket innebär att sköterskan masserar patientens händer eller fötter med lätta, systematiska strykningar, medan patienten vilar. Först var jag skeptiskt inställd, skulle verkligen lätta strykningar i 10–20 minuter kunna göra någon skillnad för en svårt cancersjuk patient? Jag blev snabbt övertygad när jag såg min första patient få taktil handmassage av vår mest erfarna cancer-sjuksköterska.

Patienten var ung och hade svåra smärtor. Redan efter några minuter av beröring i form av taktil massage kunde han koppla av och när han fått hela behandlingen på 20 minuter, såg jag att han hade somnat ifrån sina smärtor. Behandlingen gick att upprepa kväll efter kväll, varje gång med samma effekt: smärtan släppte och den unge mannen kunde somna.

Jag slogs av det självklara – det är genom beröringen vi bekräftar det lilla barnet som slagit sig, vi smeker, kramar, blåser på det onda. Även som vuxna har vi barnet djupt inom oss. När en annan människa rör vid vår kropp, uppstår en gemenskap. I forskningen kallas

bristen på beröring för ”skin hunger”, det vill säga hudens hunger efter hud-mot-hud kontakt.

Vem är ensam?

”I begynnelsen finns relationen” (Martin Buber, judisk existentialfilosof)

Strax efter att jag separerat från ett längre förhållande, var jag inbjuden att hålla en föreläsningssdag i en annan del av landet. Det var en lång resa men jag visste att jag var välkommen. Intresset var stort, man hade fått ta den största föreläsningssalen som fanns att tillgå.

Jag blev varmt mottagen av arrangörerna och gensvaret från åhörarna var starkt. På sedvanligt sätt blev jag avtackad med applåder och blommor, sedan fick jag skjuts till tåget som skulle avgå en timme senare.

När jag stod och väntade kände jag mig nöjd med dagen, men ville bara hem så fort som möjligt. Jag tänkte på alla som åkt till sina familjer efter föreläsningen. Att stå ensam på en perrong i en stad jag inte kände, påminde mig om min belägenhet som nyligen separerad. Trots ett stort gensvar från 300 åhörare stod det ändå väldigt klart för mig: På den här orten kände jag ingen, hemma hade jag i alla fall mina vänner.

Martin Buber är den filosof som kanske tydligast satt fingret på relationernas art och deras betydelse för människan. Enligt Buber är relationerna allt. Storvulet har han skrivit: *”I begynnelsen är relationen”* och menar att vi blir till i våra relationer, att vi inte existerar i egentlig mening utanför våra relationer.

Han skilde mellan två typer av relationer: *Jag-Du* och *Jag-Det* relationer. I vardagen

har vi en massa Jag–Det relationer som är viktiga för oss och ger oss glädje, precis som åhörarnas entusiasm glädde mig, men de är utbytbara och de kan aldrig fylla ensamhetens tomrum, mer än för stunden. I Jag–Det relationen är ”Det” ett objekt: en trevlig granne, en bra arbetskamrat – eller en åhörarskara.

Jag–Du relationen är av en annan art, eftersom ”Duet” är ett subjekt, precis som ”Jag”, det blir två subjekt som möts på samma plan, två horisonter som fogas samman. I en sådan relation, som i grunden handlar om en kärleksrelation, tenderar man att glömma bort sig själv, Duets väl och ve kan vara viktigare än hur jag själv har det. Duet kan vara en partner, en familjemedlem eller en mycket nära vän.

I en Jag–Du relation händer det något i det existentiella tomrum som omger människan och som finns mellan varje individ. Det uppstår en dialog som fyller ut en stor del av tomrummet på ett mer varaktigt sätt än vid en Jag–Det relation. I en Jag–Du relation kan man för stunden känna att man aldrig mer kommer att känna sig ensam, trots att erfarenheten talar ett annat språk: även Jag–Du relationer kan få ett slut.

Martin Buber skriver att den existentiella ensamheten är människans predikament. Vi föds ensamma och vi är som mest ensamma inför vår egen död. Varje människa måste hantera sin existentiella ensamhet, men värmen i en Jag–Du relation gör den lättare att bära.

I vårt samhälle premieras kvantitet framför kvalitet. Alla vill bli sedda, alla vill bli uppmärksammade av så många som möjligt. Det är en förförisk tanke att tro att kändisskap upphäver ensamhet. Det är lätt att blanda ihop kvantitet och kvalitet, liksom att glömma bort att det är relationens art som är avgörande. Tusen Facebook-vänner kan komplettera men inte ersätta en livspartner.

Den stora ensamheten

Människan är en social varelse som trivs bäst i grupp och i parrelationer.

Den sociala ensamheten är lätt att förstå sig på, det är en situation där man saknar vänner eller släktingar. Den ensamheten går att göra något åt, även om det kan vara svårt nog. Det går att hitta vänner eller åtminstone bekanta.

Den existentiella ensamheten som introducerades i föregående avsnitt är av en annan karaktär och i någon mening den urkälla som andra ensamheter föds ifrån. Det handlar om att människan i grunden är ensam. Den tyske existentiellfilosofen Martin Heidegger konstruerade ordet ”kastadhet” och menade att människan inte valt att födas, utan hon har blivit utkastad ner på jorden, till en tillvaro som kanske är utan inneboende mening, mitt i ett likgiltigt universum. Riktigt så illa behöver det inte vara men faktum kvarstår att människan bär med sig sin ensamhet från vaggan till graven, samtidigt som hon gör allt för att undvika den. Hon skapar relationer och sysselsättningar och som vuxen ser hon till att almanackan aldrig är tom, människan vill inte känna efter. Relationer, om det rör sig om Jag–Du relationer, kan fylla en del av den existentiella ensamheten.

Jag tror män har svårare än kvinnor att uthärda den. I alla fall om man tittar på vad som händer efter en skilsmässa. Mannen måste hitta en ny partner direkt, helst samma vecka, medan kvinnan många gånger stannar upp och lär känna sig själv. Kanske fortsätter hon som singel ett tag, tills hon är redo för nya relationer.

Den existentiella ensamheten lurar hela tiden under ytan, och skalet är bräckligt. Det är som en svart bottenlös sjö med en tunn isskorpa. Ett elakt ord, eller ännu värre, en separation och isen brister. Utan förvarning är människan nere i det svarta vattnet, ensam och övergiven.

Jag tror att lidandets kärna handlar om att människans existentiella ensamhet blottläggs i en viss situation. Det kan handla om den kroniska smärtpatienten, personen som ge-

nomgått en skilsmässa eller patienten som fått en cancerdiagnos. Frågar man vad som var svårast, blir svaret förvånansvärt ofta: *”I den svåraste stunden kände jag att jag var helt ensam. Mina anhöriga var där, men det var ju jag som fått cancer, det är ju jag som skall dö, ingen annan.”*

Ensamhetens exploatörer

Alla människor strävar efter ett sammanhang, att höra till.

Genom alla tider har människan haft ett behov av sammanhang, att höra till. Ursprungligen gällde det familjen och gruppen eller klanen som ofta var relativt liten och hanterbar, 30–50 individer. I den gruppen var många släkt och alla kände varandra. Utanför fanns andra klaner eller byar och det gällde att skilja på oss och dem, det handlade om överlevnad.

Det är därför inte så konstigt att allt som signalerar samhörighet blev det kitt som sammanfogade gruppen: klädsel, sånger, ritualer.

I den postmoderna eran är vi i en mer komplex situation. Individen och individualismen betonas, vi vill förverkliga oss själva, vara unika, samtidigt som våra gener är oförändrade, vi behöver gruppens trygghet. Det finns ett existentiellt spänningsfält mellan gemenskapen och individens frihet: en gemenskap kan bli påtvingad och kvävande, medan frihetens yttersta pris är ensamhet. Att sticka ut har sitt pris: du tillhör inte längre gruppen. Du har kanske lämnat ”byn”, gjort karriär utomlands och blivit världsberömd. Men det du lämnade bakom dig finns inte kvar, du är inte längre en i den gruppen. Så vilken grupp tillhör du, var finns din nya flock?

Idag blir redan små barn påtagligt medvetna om vad som krävs för att få höra till, för att få vara med i gruppen. Du måste ha märkeskläder och en fin mobil, annars får du inte leka med de andra som har fina mobiler. Som vuxen fortsätter denna dolda jakt efter att

få höra till: ”inträdet” för att få bli del av en grupp är omedvetet definierat men finns där. I radhuslängorna finns vissa markörer som du förväntas ha, i det exklusiva villaområdet råder andra förväntningar. Samma gäller landsbygd och storstad. Om du inte har en fin snöskooter när alla andra i byn har det eller rätt golfutrustning bland dina framgångsrika innerstadsvänner, ja då får du nog svårigheter att smälta in, du blir inte inkluderad.

Det vet marknaden, här råder inget tvivel. Vilket mobilmärke gäller för att vara en cool tonåring? Vilken klocka skall du som framgångsrik affärsman ”råka” visa för dina vänner och vilka märkeskläder fungerar som inträdesbiljett?

Jag lyssnade på ett radioprogram där en ung kvinna berättade om sitt framgångsrika liv som värdinna på innekrogar i storstaden och som fotomodell. Det var viktigt för henne att synas, att bli bjuden på äkta champagne och att sitta vid VIP bord, annars var kvällen förstörd. ”Men egentligen”, sa hon med eftertanke, *”egentligen mår jag bäst när jag bakar paj med min mormor, på landet.”* Kanske, för att hon upplevde en Jag-Du relation med sin mormor, dvs. en relation som mättar.

Marknaden vet att behovet av att höra till är en av våra allra starkaste drifter liksom den vet att varje grupp har trendsättare. Ena året skall de dyra märkesjeansen vara bylsiga, nästa år skall de vara tajta och av stuprörstyp. Det är bara att slänga de dyra, nästan oanvända kläderna och köpa nya, om man vill höra till gruppen. Otroligt nog fungerar denna mekanism, år efter år.

Ensamheten som straff

Torteraren säger: ”Ingen vet att du är här, ingen...”

Människan är gjord för gemenskap, det är därför ingen tillfällighet att ensamheten an-

vänds som en metafor eller rent konkret som det svåraste straffet. Redan i Bibeln straffas Adam och Eva av Gud med det värsta straffet: de blir utdrivna ur gemenskapen med Gud, de får inte stanna kvar i Edens lustgård.

I de flesta länder räknas isoleringscell som det värsta straffet. En fängelsedom är illa nog men då är man fortfarande i ett sammanhang, med andra intagna och med fångvakarna. Den som verkligen behöver bestraffas hårt sätts i en isoleringscell eftersom den påtvingade ensamheten är värre än fängelsestraffet.

Ensamheten används också av mobbaren. Vuxenmobbing på en arbetsplats handlar många gånger om den "tysta behandlingen" eller osynliggörandet. Man pratar inte med mobbingsoffret. Den före detta chefen som inte längre sitter i ledningsgruppen kan känna sig väldigt ensam och utsatt, han eller hon är inte längre en del av den inre cirkeln, man räknar inte längre med personen eller hans/hennes åsikter. Alla i kafferummet tystnar när hon eller han kommer in, de flesta reser på sig och går sin väg. En sofistikerad kommentar från en mobbare kan låta så här: *"Jasså, har du varit på jobbet hela dagen? Tänk, det har jag inte märkt ..."* Kommentaren har som syfte att osynliggöra personen och kasta honom eller henne ut i ensamheten.

Torteraren säger: *"Ingen vet att du är här, ingen ..."*, med vetskapen om att ensamhetens ångest är något av det svåraste att bära.

Döden som ensamhetens metafor

Dödsångesten har två huvudkällor: separationsångesten och förintelseångesten (Irvin Yalom, existentiell psykolog).

Döden har i alla tider skrämt människan och en huvudorsak till dödsångesten handlar om att döden är den stora metaforen för ensamhet. Folk är inte alltid rädda för döden

som idé, men däremot för tanken på att skiljas från alla som står en nära, från alla sammanhang man lärt sig älska och från själva livet.

Att skiljas är svårt, någon har sagt *”Att skiljas är att dö en smula”*. Med den utgångspunkten blir döden sinnebilden för den stora ensamheten. Det handlar inte bara om den sociala ensamheten, där goda relationer klipps av, ofrivilligt. Istället handlar det i hög grad också om att döden i sig demaskerar människas stora och obotliga existentiella ensamhet.

Den ensamheten blir tydlig inom cancervården. Att få en potentiellt dödlig diagnos aktiverar den existentiella ensamheten. I samma stund man får höra diagnosen förstår man att i grunden är man ensam – för var och en måste dö sin egen död. Man kan dela mycket, och det gör familjer som regel, men det finns en punkt i livets slutskede där varje människa inser att den sista biten måste jag gå själv.

”Jag ser att du grubblar över något, är det något du vill prata om?” frågade jag den medelålders, svårt cancersjuka kvinnan.

”Syns det?” Hon tystnade för en stund innan hon formulerade sig.

”Ja...” sa hon efiertänksamt. ”Jag tänker på hur ensamt det är att vara så här svårt sjuk. Jag vet att det är en kort tid kvar och jag måste klara av det här själv. De som är friska kan inte förstå hur det känns. Och jag vill inte belasta min familj med mitt grubbleri, samtidigt som jag vet att de vill hjälpa mig med allt de kan.”

Hon gjorde en paus innan hon fortsatte.

”Men det är tack vare dem jag klarar av det, trots allt.”

Kvinnan satte ord på det som många känner: den svårt sjuka och familjen delar inte längre samma framtid, hur gärna de än skulle vilja att det vore så. Döden aktiverar den existentiella ensamheten och varje människas predikament är att bära sin egen existentiella ensamhet. Andra människor kan inte lyfta bort den, men närvaro, vänskap och kärlek gör den möjlig att uthärda.

Gosskören

Anna Friman

1 DUBBELEXPONERING

Mitt barn ler mot mig och hjärtat går i bitar.

Barnet vet inte att det är en slump att han kan ligga där i trappuppgången och vara trött efter dagen på dagis och veta att jag kommer att hjälpa honom gå uppför trappan, ta av sig kängorna, handskarna, vinteroverallen, sockorna, fleecetröjan, mössan och halsskyddet. Han vet att han kommer att få mat snart, att han inte kommer att hinna bli särskilt hungrig ens, han vet att det kommer att bli bad och kvällsmörgås med mjölk och slutligen saga. Han vet att han kommer att få somna tryggt i en varm säng i en lugn lägenhet.

Det är därför han ler, och han ler för att han litar på mig, för att jag snart kommer att säga: ”Upp och hoppa, bara några steg kvar, klart du orkar!” Och om han fortfarande segar, lite otåligare: ”Kom igen nu!” Han ler för att han är ett barn. Ett barn ler när det tittar upp i ansiktet på sin sol.

Här står man och är sol alltså. Jag tänker: Den här betongtrappan kunde vara en annan sorts betong. Den kunde vara rå, den gula väggen kunde vara grå. Den kunde vara nersölad med blod. Ingen skulle le i den här trappan, ingen skulle ens gråta. Hjärtslag. Snabba hjärtslag. Hjärtan i panik, i ångest. Blodets sus. Järnet i munnen, smaken i munnen, ”helvetet på jorden”. Det kunde vara här, eller vi kunde vara där.

Det är en dubbelexponering som blixtrar till i särskilt fina ögonblick. När barnet ler så där tillitsfullt, när jag stoppar om till natten. Snabb panorering: ett annat rum, en kall

kår. Jag måste skydda det här, jag kan skydda det, jag måste skydda alla barn, jag kan inte skydda dem.

Eftersom jag är vuxen vet jag mycket som inte går att förklara för ett barn ens genom att linda in det så att det blir nästan helt och hållet förvandlat. Medan jag står vid spisen och väntar på att potatisvattnet ska börja koka umgås jag med sådant jag håller hemligt för barnen. Jag har min mobil i handen. På Twitter klickar jag på en länk och får upp en bild på en ettåring i Syrien som knivskurits över hela kroppen. På Facebook delar någon en artikel om en massaker på ett syriskt dagis. Barnen ligger på golvet i mjukisbyxor, döda. En flicka har något vått i skrevet. Är det blod eller kiss? Mina barn ligger i mjukisbyxor och bygger lego. Eftersom de läser mina tankar kommer en av dem in i köket och frågar: ”Inte är det väl krig nånstans i världen just nu?”

En varm augustimorgon slår känslan ut som en ond pion. Barnen och jag cyklar till dagis och på vägen passerar vi skolan som fortfarande är sommarstängd. Försvarsmakten övar där, de har riggat upp taggtråd kring skolområdet och vid infarten patrullerar ett par unga män i kamouflagedräkter. De bär vapen och det intresserar mina barn, de tycker det är spännande och vill stanna och titta. Vi stannar, vi tittar på vapnen. Jag vet inte ens vad ett sådant vapen kallas. Jag vet ingenting om vapen, vill inte veta, har väl sett ett hagelgevär någon gång och det räckte. Jag fattar inte om det är ett riktigt vapen eller en replika men jag fattar att min bestörtning är ett privilegium. Mina barns intresse är ett privilegium. Vi stirrar på vapnet och taggtråden som turister på krigsmuseum. Vi behöver inte vara rädda, jag är som mina barn, jag vill också le tillitsfullt mot min sol men vem är min sol?

Vem är sol för den lilla flicka som torteras och förnedras systematiskt i sitt hem och som till slut dör av det? Augusti tippas över mot september och medierna är fulla av rapportering kring fallet med flickan, vars namn var Eerika. Det är så vidrigt att en hel nation hamnar i chock; trottoarer, bussar och snabbköp vibrerar av kollektiv ångest. De fasansfulla detaljerna kring mordet. Löpsedlarna. Tiaran som flickan hade på huvudet när hon

dog. Det går inte att komma undan. ”Jag kan inte släppa in det”, skriver någon som en kommentar på Facebook. Kanske är det rätt hållning? Man släpper bara inte in det? Själv upplever jag mig inte ha något val, flickans öde går in i mig och håller mig vaken på nätterna. Det är en akut ångest: Hur kunde det hända? Vem kan göra sånt här? Hur kände hon? Hur var hennes liv? Hur stor var vidden av hennes utsatthet och ensamhet?

Den finländska flickan får sällskap en syrisk sexåring jag läser om. Han har torterats i flera dagar, inte fått mat eller vatten, han har inte förstått nånting men hela tiden varit skräckslagen – enligt ett annat, lite äldre barn som var vittne till bestialiteterna. ”Till slut bara dog han. Han bara dog.” Den finländska flickan och den syriska pojken får sällskap av den lilla brittiska pojken ”Baby P” som torterades och vanvårdades ihjäl i sitt hem för några år sedan och som fortfarande syns i media. Den finländska Eerika, den syriska pojken och den brittiska Baby P får sällskap av en annan liten pojke i något annat land (jag minns inte vilket, till slut minns man inte sådant, det blir lidande utan sammanhang, bara scenerna är kvar). Han hittades i öknen med tiotals små borrhål i huvudet.

Hur kan man sova när det här är sant. Varför måste jag veta de här sakerna. Jag kommer aldrig mer att kunna vara helt lycklig, för all lycka står i kontrast till vad jag vet om de här barnen.

2 NEUROS/LOGIK

En dag sitter jag hos psykologen. Jag gråter nästan obehärskat. Psykologen frågar varför jag gråter, jag säger att det är för situationen i Syrien. Hon ber mig förklara närmare men det finns liksom inte så mycket att säga, det är som det är med Syrien och vi kan inte lösa det här, på tu man hand.

”Men”, frågar jag, ”är det normalt att bli så här knäckt över en sån sak?” Jag berättar att jag blev nästan lika berörd av en annan kris i ett annat land år 2003. Nu har jag glömt vilket land och vilken kris det var, detta är suspekt.

Psykologen tittar lite förvånad på mig.

”Det beror på. Folk är olika mycket medvetna.”

I Helsingin Sanomat (20.1.2013) skriver en journalist om hur hon går till psykiatern Johannes Lehtonen för att få hjälp med den ångest hon känner inför klimatkatastrofen. Psykologen säger att det är en logisk och rimlig reaktion på ett reellt problem. Han förklarar: ”Det hör inte till människans verklighetsuppfattning att det finns sådant som vi inte kan kontrollera.” Han talar om ”klimatneuros”. Lider jag alltså av barn-som-far-illa-neuros? Det känns neurotiskt. Det känns logiskt. Är det neurotiskt eller logiskt? Den mest grundläggande försvarsmekanismen, säger psykiatern, är att förneka faktum: Jag kan inte tänka på detta, alltså tänker jag inte på det.

Jag väljer att tänka lika om min reaktion på våld mot barn: den är logisk och rimlig. Det ska visa sig att det är bra att ha det klarlagt för sig, för jag kommer att bli mycket bekant med känslan av att bli ifrågasatt, både av mig och av andra.

Enligt psykiatern i HS-artikeln är det viktigt att göra ångesten uthärdlig så att den inte förlamar en. Hans tips är enkelt: tänk på det ibland, koncentrera dig sedan på andra saker. Jag råkar se en intervju i det svenska litteraturprogrammet Babel, där deckarförfattaren Elizabeth George berättar att hon håller sin depression stången genom att lära sig italienska. ”It occupies the brain.”

HS-psykiatern påminner också om att ingen klarar av att hantera sin ångest ensam. Han har säkert rätt. Ändå: Ska jag, en av världens mest privilegierade människor, behöva hjälp för att komma över det faktum att andra människor lever i misär? Ska jag lägga mig och sprattla på golvet och bli en behövande? Om det ska vara någon mening med att jag är så privilegierad måste det väl vara den här: att mina privilegier ska göra det möjligt för mig att hjälpa, göra någonting.

Jag måste vara en sol.

3 CRAZY MODER TERESA

På vägen till jobbet har jag den norska artisten Rebekka Karijord i öronen. När jag lyssnar på musik gör jag ofta så att jag väljer ut ett par låtar och växlar mellan dem tills jag har lyssnat sönder dem. Nu spelar jag en låt som heter *Save Yourself*. Växlar till *Bandages*. Tillbaka till *Save Yourself*. Den mäktiga känslan i att gå gatan fram med musik i huvudet. Volymen är hög, solen stark, jag går: *You have to save your–, you have to save yourself*. Å andra sidan: *Don't look away, don't ever look away*. Karijord använder en gosskör i sina arrangemang och det är de som sjunger *don't look away*. Styrkan i stegen, styrkan i musiken, det klara ljuset och ändå vill jag sjunka ner på trottoaren. I musklerna finns ingen kraft kvar. Bröstkorgen imploderar. Det får låta hur teatraliskt som helst, för så är det. Det är sorg – men också någonting annat. Är det en masochistisk ritual som ska fungera förlösande på mig, eller något annat vrickat? Är det en njutning, en reningsprocess för mig personligen? En vriden övning i svart mindfulness?

Gosskören: De ljusa rösterna, de klara ögonen, falsetten som kommer att vara en omöjlighet inom bara några år. Gossarna kommer att gå in i puberteten och förvandlas, gossarna kommer att försvinna. De kommer att bli vuxna med den vuxna mannens normer. Många av dem kommer att bära vapen. Mannen är som idé korgossens motsats. Korgossen är en hägring, en omöjlighet, och när gossarna psalmaktigt sjunger orden *everyone will get their share*, om och om igen, *everyone will get their share*, grande finale, *everyone will get their share*, då –

En sen natt sitter jag för mig själv och dricker rödvin och googlar fallet Eerika. Som besatt letar jag, vad letar jag efter? Jag vill hitta nånting förmildrande. Jag vill hitta någon omständighet som gör fallet lite mindre hemskt. Via en obskyr diskussionssajt kommer jag in på en sida där man kan tända virtuella ljus för avlidna. Många har tänt ljus för den mördade flickan. ”Lilla, nu kan ingen göra dig illa mer.” Jag klickar på ”tänd ett ljus” och skriver ”Vila i frid”. Jag har druckit alldeles för mycket vin. Gråten kommer. Jag har tänt ett virtuellt ljus, jag har gråtit, vad hjälper det. Jag önskar att jag kunde be till gud. Jag ber till gud.

4 SE ELLER TITTA BORT?

Det finns strategier. Inte är jag utan.

Mina barns ögonfärg, den blå färgen. Den skyddar mot mycket. Jag kan titta på mina barn och konstatera att de inte alls till sitt yttre liknar barnen i de vanligaste krisområdena. Det här fungerar förstås inte i alla lägen, till exempel inte när det gäller den lilla blåögda pojken Peter, ”Baby P”, i England. Vad den finländska flickan hade för ögonfärg vet jag inte, för finländska medier fungerar på ett annat sätt än brittiska.

Avhumanisering. Ofta kommer jag på mig själv med att tänka: ”De är säkert annorlunda än vi i det där landet ...”, ”Men hon var säkert inte van vid något annat än våldsamheter så hon kanske inte fattade hur hemskt hon blev behandlad ...”, ”Hon kanske inte var så rädd ...”, ”Ett barn på bara drygt ett och ett halvt år känner kanske inte smärta på samma sätt och förstår ju inte så mycket ...”, ”Det kanske inte gjorde så ont, kanske just det där barnet – ” Ja vad? Sjuka tankar. Sjuka, fega tankar. Hjärnans sätt att försöka uppfinna lindring. MINNS hur du tänkte när du höll ditt nyfödda barn i din famn, MINNS att du tänkte att du skulle DÖ om någon så mycket som rispade hans tånagel. MINNS hur du sa, när du badade din nyfödda: ”Det här barnet är heligt.” MINNS att du sa det till en annan person i rummet. De skändade barnen är exakt som ditt eget barn. Exakt som ditt eget barn.

Tanken är trots sin självklarhet outhärdlig.

Som det är med alla viktiga känslor tror jag ibland att jag är ensam om den här. Jag har märkt att det inte är något populärt samtalsämne och när jag försöker uttrycka ens något av det känner jag mig naiv och känslöstyrd, det är lite som om jag hade börjat prata om tomtar och spöken. Bättre att vara sval, skeptisk, pragmatisk. Varför? Är det för att man inte ser någonting att göra åt det? Men det har funnits tider när man tänkte att man kunde göra saker. Om inte annat kunde man höja sin röst. Man kunde benämna, kräva, pressa, demonstrera. Man ville påverka genom sitt dagliga värv. Nu ser jag diskreta uttryck för en ångest snarlik min, jag ser den främst på nätet, men också i bisatser på radio, i tidningar, i podcasts. Ändå, märk: alltid i bisatser där jag själv känner mig som en enda skri-

kig huvudsats, varning, varning, hjärtat på huden, röd lampa! Är det jag som är galen? Behöver jag nån sorts kognitiv terapi för att börja tänka som alla andra?

Men så händer det en dag att serietecknaren Nina Hemmingsson tänder också sin röda lampa och mitt i flödet twittrar: ”hur gör man för att leva samtidigt som allt lidande. Det är så tungt”. Hon twittrar: ”hjälp. tänker på barn som skadas/dödas. förlåt om jag sänker även er men jag vet inte var jag ska ta vägen riktigt.” Det uppstår en kort diskussion kring tipset att sluta läsa tidningarna. Signaturen ”Du har DM” svarar: ”@ninahemmingsson Men en måste nog ta in det. Frågan är: om man verkligen lyckas förstå [barnoffrets] förtvivlan – kan en leva vidare då?”

Jag tror som signaturen ”Du har DM” att man måste ta in det. *Don't look away*, titta inte bort, bygg inga murar runt din snygga lilla värld. Det är vår skyldighet att se, annars blir vår värld ännu mer fel. Den blir förstås också fel om vi frossar i misär, men att vägra se och inse har också konsekvenser. Att titta bort dödar engagemang. Det har konkreta följder, man låter liksom bli att göra det där lilla för en annan människa, man ingriper inte i övervåld om man kan smita runt hörnet självy, man hjälper inte den som har svårt att ta sig över gatan. Minns tvååringen i Kina som blev påkörd av en bil. Ingen hjälpte det döende barnet. Alla passerade. Det är borttittandets gärning.

Att välja att se har också politiska konsekvenser, för vår världsbild ger direkt utslag i röstningsbeteendet. Politiska val avgör hur våra barn har det. Kanske är det enklare än man skulle kunna tro.

5 YOU HAVE TO SAVE YOURSELF: AYN RAND

Nu krävs logiskt tänkande. Hela min bildningsgång pekar mot att det måste finnas en disciplin, en filosofi, en kunskap som vet vilken livshållning som är den bästa i förhållande till livets värsta sidor. Det kan ju till exempel vara bra att man ser till att själv må bra så man inte ökar misären? Är det kanske inte ens skyldighet att sköta om sin lycka om man råkar ha alla förutsättningar?

När jag utforskar tanken hamnar jag hos den amerikanska filosofen och författaren Ayn Rand. Jag får tag i hennes tegelstensroman *Atlas Shrugged* (1957). Det är, har jag hört, en bok som många högerpolitiker gillar att nämna som sin favorit. Också Björn Wahlroos har rankat den som en höjdare. Det låter alarmerande. Jag bekantar mig även med Rands verk *The Virtue of Selfishness: A New Concept of Egoism* (1964) och kommer åt utsagor som: "In a free society, one does not have to deal with those who are irrational. One is free to avoid them." Vidare: "The freedom of speech of private individuals includes the right to not agree, not to listen, and not to finance one's own antagonists." Det är kanske lätt att lite tankspritt bjussa sig själv på tröst som utgår från Rands plädering för objektivismen, som försvarar individualism, "rationell egoism", kapitalism och "objektiv moral". Någonstans läste jag att extremt rika människor finner amnesti hos Rand för att hon lindrar eller avlägsnar det dåliga samvete de har över att de har så mycket pengar då en stor del av världen svälter och dör av triviala sjukdomar. Jag kan förstå det. Men jag köper inte Rand. Hon är förförisk i sin vältalighet, men jag köper henne inte. Hon tågar rakryggat mot exakt allt jag lärt mig betrakta som odiskutabelt. Som till exempel människors lika värde.

6 EN SIMPEL MELANKOLIKER?

Hela tiden kämpar jag mot patologiseringen av min reaktion. Jag håller fast vid att den är rimlig, logisk och riktig. Jag går till idéhistorikern Karin Johannisson och hennes *Melankoliska rum* (2009), där hittar jag patologiseringen av mig. Genom hela boken går ändå en tanke om narcissism, om världssmärtan som en sjukdom, som ett symptom snarare än en reaktion. Och det finns bot: "Melankolin kan [...] övervinnas med just melankoli – så som Robert Burton [i *The Anatomy of Melancholy*] en gång suveränt formulerade det. Den kan rentav bejakas som ett eget självreflexivt rum, ett meditativt tillstånd, en särskild sensibilitet. Den försvarar försjunkandet i ett jag, en kropp, en tanke, en stämning, en oro." Fast jag vill inte försjunka. Jag vill ju – ja, vad vill den här reaktionen?

”Sigmund Freud”, tipsar någon, ”kolla med hans klassiska essä *Sorg och melankoli*”. Jag läser: ”Vid *sorg* har världen blivit fattig och tom, vid *melankoli* har själva jaget blivit det.” I sorgen, menar Freud, försvinner intresset för omvärlden och endast det sörjande egot existerar. Också melankolikern stänger ute omvärlden, enligt Freud. Freud gör alltså skillnad mellan dessa två begrepp men utgår hela tiden ifrån att sorgen/melankolin är en angelägenhet för individen själv, skild från världen. Den är en isolerad upplevelse.

Det jag pratar om nu handlar inte om mig. Följden av min reaktion tar sig uttryck i mig och endast i mig – det är ett problem. Eftersom tillståndet i så oerhört liten grad handlar om mig, måste det finnas en poäng med att må som jag mår. Det måste finnas ett utlopp, en förlösning, en riktning.

The Guardian rapporterar om rättegången efter mordet på Baby P. Det handlar om straffena de socialarbetare ska få som inte stoppade misshandeln. Jag kommer in på analytiska artiklar om fallet och fastnar för en flera år gammal artikel som handlar om pojkens mor. Artikeln heter *Tracey Connelly: the story of a woman defined by abuse* (The Guardian, 11.8.2009) och innehåller en kommentar av psykologen Anna Motz, som har undersökt kvinnor som misshandlar sina barn eller låter sin partner göra det. Motz säger: ”Det finns en föreställning om att de här fallen är ovanliga, det stämmer inte. Själva mängden av fall betyder att man inte kan bortse från den dynamik som förekommer i fall med misshandlande mödrar, vanvård, eller deltagande i misshandel. Den behöver undersökas och tas itu med.”

Utsagan är förfärande i sitt sakliga konstaterande om att de här fallen förekommer oftare än man kunde föreställa sig, men den ger ändå tröst genom sin vilja till förklaring. För första gången har jag hittat vad jag letat efter när jag läst om misshandel av barn: en seriös analys fri från jakt på skyldiga, en strävan efter bättring genom att synliggöra mekanismer och strukturer. Motz vill se sammanhang och orsak-verkan, hon refererar inte till något som bara kan sammanfattas som ”ondska”. Artiklar av den här typen skulle jag vilja läsa flera av: artiklar som inte frossar men som inte heller förnekar, som i stället undersöker sammanhangen. Även om barnet med borrhålen i huvudet är omöjligt att om-

fatta, kan det ge viss variation i ångesten att förstå mekanismerna bakom, hur fruktansvärda de än är. Lösryckta och obegripliga grymheter skapar de värsta demonerna, och demoner främjar aldrig handling.

7 JAG TROR; EN PARENTES

Jag tror att vi behöver en livshållning som är ny och anpassad till vår tid. Behovet av en hållning som kanaliserar reaktionerna på nyheter om människor som far illa måste vara stort, för vi nås av sådana nyheter oftare och snabbare än förr. Det måste finnas en tanke för oss som dagligen översköljs av rapporter om katastrofer och misär, för vår verklighetsuppfattning kommer att förändras, böjas, vridas, kommer att plåga oss, och för att slippa kommer vi att undertrycka mer och mer, det kommer att bli en böld, en stor och öm knöl på den samhälleliga bröstkorgen.

Jag skriver med en önskan om att någon ska läsa och säga: Jag känner som du. Ska vi göra något? Ska vi ta oss själva i bruk och göra det här lilla som vi kan? Det måste vara bättre än att inte göra någonting alls.

Jag vill inte känna så här i onödan.

8 LITURGI

Det är som om jag vänt på varje sten. Det har jag förstås inte, men jag vet inte var jag ska leta längre. Trots att jag frågat många har ingen kunnat föreslå skönlitteratur som kan hjälpa mig att hantera eller tolka min reaktion. Det är ett ödsligt läge, jag är van vid att kunna hitta det mesta i bokhyllan. Ändå vill jag inte sluta hoppas att det ska finnas ett yttrande som ska hjälpa. Religiösa lösningar verkar inte aktuella, jag har alldeles för många invändningar mot den diskursen. Eller?

Eller?

Är det kanske inte det psalmliknande i Rebekka Karijords *Save Yourself* och *Bandages* som ger låtarna deras kraft? Är det kanske inte de ljusa pojkrösterna, som man gärna föreställer sig i ett kyrkorum, som suggererar sorgen till ytan och förvandlar den till muskelsvaghet där på trottoaren i solen? Som tillåter sorgen, världssorgen, att sippra ut ur sina gömda vrår inuti kroppen och egot och ta sig ut, genom hud, för att möta luft och stark sol?

9 ÖPPNING; FÖRSÖK

”Empati är att lida med andra. Även det här kan gå för långt. Vi kan inte ta del i allt lidande i världen, annars kommer vi aldrig att sluta lida och kommer i själva verket att förhindra oss själva från att aktivt försöka minska på detta lidande. Altruism innebär att man hjälper sin nästa. Men man kan också se det så här. Du är också ’en nästa’, och värd samma omtanke och respekt som någon annan.”

Orden är Siri Hustvedts. Henne har jag vänt mig till i ett mejl för att hon ofta uppehåller sig vid legeringen psykoanalys-neurologi-samhälle, en kombination som kan vara relevant nu. Hennes svar är en smekning över hjässan. Jag tittar på skärmen en stund, blicken blir suddig, bokstäverna flyter ihop. Hon säger: Jag hör vad du säger och jag förstår, tänk så här. Man får inte bli lamslagen eller förstelnad, man måste kunna handla. Det verkar vettigt. Det verkar rimligt. Jag vill det.

Men det som är nästan revolutionerande för mig är det enkla konstaterandet att också jag är ”en nästa”. Att barn far illa är fruktansvärt, men det betyder inte att mitt eget värde som en följd av det skulle bli mindre. Min sorg är nödvändig för den ingår i empatin, men det finns inget egenvärde i att jag ger ifrån mig lusten att själv leva, lusten att se det goda.

Gosskörens ljusa röster som kommer att mörkna; skönheten i den metamorfosen, inte endast sorgen. Mina barn som sover i sina sängar; godheten i det, inte endast sorgen. Leenden upp i mitt ansikte som om jag var en sol; glädjen.

Men *också* sorgen.

Asfalten bakom Cilla Johnsons hus

Kristin Olsoni

Det var en afton i början av maj . . . Djurgårdsvillorna låg inbäddade i syrendoft och vårt humör stod på höjdpunkten efter ännu ett lyckosamt möte i Harry Martinsons spår. Besöket hos Cilla Johnson hade gett oss intimare bilder, lättsammare eller mer ångestfyllda, än den vetenskapliga researchen på Kungliga Biblioteket och Carolina Rediviva. Framträdde vännerna Eyvind och Harry, de globaliserade proletärförfattarna som klättrat, krönts och krossats i sitt fridsamma fosterland, som tillsammans drivit ”Finlands sak är vår” ända till Harrys lungsjuka vinter i Salla. Vi började känna oss redo att ta itu med vår uppgift: den sceniska berättelsen om Harry Martinsons inre och yttre resor. År av materialsamlade och strukturerande hade krönts av vårens svenska upptäcktsfärd bland manuskript, anteckningar, anekdoter och goda människor. Känslan av hemkomst var överrumplande och trygg. Jag bär på näthinnan en bild av Martin i en av Uppsalabibliotekets källargångar med treåriga Annavera i sele på ryggen och näsan i handskrivet källmaterial. Ett saligt sammanhang.

Men nu står vi alltså på bakgården till det johnsonska huset där vi flera timmar tidigare hittat en parkeringsplats utan att i övrigt lägga märke till omgivningen. Nu reser sig asfalten upp i en våg för att välla över mig. Jag svimmar inte. Jag gör en raketresa fyrtio år tillbaka tiden. Jag är sju år och har fallit eller fällts eller släppts ner på asfalt och jag har svimmat och vaknat och mår lite illa.

Nu ser jag mig omkring och märker var vi är. På folkskolans gård. Folkskolan dit jag for med buss varje morgon från Bonnierska palatset på Nedre Manila. Folkskolan där jag vantrivdes och kanske mobbades och eventuellt föll eller möjligen fälldes under en rast på gården. Gården är kvar, inte skolan. Men det var här. Världen stockar sig, resans karaktär av hemkomst slås i bitar. För några ögonblick. En andlig hemkomst kan inte förstöras bara störas, momentant ge plats för minnen av hemlöshet.

Materiellt, socialt, mentalt, kunde ett krigsbarn inte ha fått det bättre än jag. Svenskspråkig sjuåring från bokhandlarfamilj välkomnas i förlagshem med fyra våningar, park och stenlejon.

Jag red ofta på det ena lejonet, manande det med en pilkivist mot Finland, övertygad om att det kände samma avsky som jag mot den blågula flagga som stundom vajade över idyllen. Lejonet stödde min glödande patriotism, som bland annat tog sig uttryck i vägran att äta de svenska bakelserna. Senare i livet då jag inte varit ståndaktig i så mycket annat än motstånd mot patriotism har jag med förvåning kommit ihåg hur jag brukade suga på säkerhetsnålar i stället för karameller. I mig fanns material till en fosterländsk martyr, en chans jag missade trots planläggning av en grandios flykt. Verkligheten visade sig krångligare än visionerna på stenlejonets rygg.

Visionerna byggde på läsningen av Topelius *Björken och stjärnan*. Det var ingen konst att känna igen barnens hemlängtan och inspireras av deras vandring mot stjärnan, däremot ansåg jag vid närmare eftertanke att de varit dumma som gått hela vägen. Jag lade ut min strategi för husets andra krigsbarn – jo, vi var två, två av änkefrun, hushållerskan, husan, köksan, trädgårdsmästaren och chauffören omhuldade barn med värkande hjärtan. Med kartans hjälp övertalade jag min väninna att vi skulle ro i stället för gå, det var ju mycket kortare väg över Ålands hav än upp till Haparanda och ner igen från Torneå. Att Topelius barn vandrat hem österifrån föll oss aldrig in – alla barn som kriget drivit från

Finland hamnade naturligtvis i bakelslandet. Och alla barn som rymde tillbaka skulle bära sina få tillhörigheter inpackade i något klädesplagg upphängda på en käpp som man bar på ryggen. Vi resonerade oss fram till innehållet i våra knyten gjorda av gedigna svenska morgonrockar: lite kläder, ett franskröd, apelsiner och alla pappersdockor. Vi insåg att vi måste stiga upp mitt i natten för att hinna gå till Nybroplan och lösgöra en roddbåt vid stranden innan någon hann upptäcka vår flykt.

Jag har ett minne av att vi gav oss iväg vid fyratiden, via köket. På Djurgårdsbron blev vi många timmar senare infångade av chauffören. Hela Nedre Manila var i uppror och snälla änkefru Bonnier ville veta vad oss fattades i hennes hus. Svarslösa skämdes vi, ingenting fattades, alla var vänliga och jag som var minst fick till och med åka i mathissen fast det var strängt förbjudet, och ligga på isbjörnsfällan i matsalen när där inte var författarmiddagar. Att alla var vänliga på ett långt avstånd och aldrig närvarande när man livrädd för förfädernas stränga blickar tassade till husets fjärde badrum genom det ändlösa tavelgalleriet i vindsvåningen, det kunde man ju inte tala om. Inte heller att förfäderna slog följe med en våldsam hemlängtan varje gång man kröp i säng i var sitt stilenligt rokokorum. Skolan kan jag inte påminna mig att skulle ha kommit på tal. Men det blev inga fler rymningsförsök och en vacker höstdag, kort efter fallet eller fällandet på asfalten, kom freden till Finland och med den hoppet om hemresa. Parken prunkade, lejonet gäspade, säkerhetsnålarna spottades ut – men som mästare Li Kan säger är människan ingenting att ta på allvar: när avskedsdagen kom och hushållerskans pudel satte sig bredvid mig i soffan och lade sin tass på min arm så grät jag av sorg över att behöva lämna den.

*

Jag har alltid älskat bibliotek, egna och andras, akademiska och kommunala. Doften och stillheten, spänningen inför vem och vad som döljer sig bakom bokryggarna. Finland efter kriget var fattigt och tryggt och tryggast var det i pappas fåtölj i biblioteket där jag vissa

terminer tillbringade flera astmatiska vaknätter än vakna dagar i skolan. Den sturska rymmaren blev en räddhågad bokmal. Främst läste jag svenska författare, Sverige blev mig förunderligt kärt. Världen vidgades, patriot blev jag aldrig mera. Med Harry Martinson vandrade jag från Blekinge till Amazonas och något dyrbart kapslades in, ett frö eller en droppe, för att återfinnas årtionden senare.

När solen står högst kröker vägen av, ringlar ett slag under kyliga, vattenångande skuggor. Luften dånar. Jag är framme vid fallet. – – – Jag sätter mig på en något så när torr fläck, att betrakta och höra. Tiger och är storögd och låter trolleriet spela. Det faller timme efter timme och jag är storögd timme efter timme. Så har jag betett mig vid alla vattenfall jag besökt. Jag bara sitter, och sen sjunger med dåns stora vattenkosmos. Jag lösgör min ande ur kostym och kön. Blir bara mottagare. Blir nästan helt ett barn vid Stora vattenrytaren.

Harry Martinson dog 1978, nedbruten av sjukdom och förtal. Utan att ännu veta att han själv tagit sitt liv greps jag av en sorg som ville vändas i vördnad. Så föddes under några natters febril läsning ett In memoriam-program, men något viktigare väntade. Aktualiteten och smärtan i Martinsons visioner drabbade och uppfordrade. Att förmedla hans poesi och språk och tankevärld blev en plikt och en ynnest. De följande åren förde med sig arbeten och upplevelser av vitt skilda slag, men mellan slagen framträdde allt tydligare *resan*. Rymmande, luffande, seglande; vägkrökar, passadvindar, galaxer – ”Här är kallt, barn”, säger lärare Stav i Näbbeboda folkskola, ”ta och öppna fönstren mot Stilla havet.”

*

När Olof Lagercrantz spyr galla över Martinsons nobelpris låter han förstå att Martinsons visdom är snarlik folkskollärare Stavs. Elakheten uttrycker inte bara intellektuell snobbism utan visar på en deformerande skärva i det litterära hökögat. Visst finns den första grodden till Harry Martinsons diktkonst och livssyn i den skola som var sockenbarnets fristad och enda egentliga hem. Visst öppnade lärare Stav fönstren mot världen, haven och orden och gjorde honom till Kung av tje-ljudet. Visst säger han själv: ”Ibland tycker jag att jag aldrig blivit annat än barn. Då tycker jag mig sitta i en världsskola, en väldig byggnad pålad i världsdalarna”. Just denna världsskola, med dimensioner från Miarus, en liten skalbagge av trettisjunde familjen, vivel-ätten, till Andromedanebulosan, gör Martinson till en *vis* författare.

På ett sätt som inte var avsiktligt har Lagercrantz rätt: Martinson förblir i skolan, han förblir både elev och lärare. Han förblir uppmärksam.

Lutor av jade ha tysta vänner i mörkret.

Han söker sig gärna till Lao Tze. Till Tao som är en ”lära för bönder och konstnärer och alla som tänker och känner under bar himmel”. Hos taoisterna som samlar sina tankar i tystnad under katalpaträden finner han den visdom som är insikt och skiljer sig fundamentalt från kunskap som maktmedel. Stavs mönsterelev skulle haft svårt att tro på Pisaundersökningars värde. Han trodde på att den insikt som söks av många i tystnad kunde förändra världen.

Inte många, men några, delar den tron idag. Som vanligt i människors värld måste fenomen drivas till ytterlighet innan en motreaktion gör sig synlig. Idag när tystnaden är lyx och tempot tygellöst söker allt flera en väg i meditation eller vandrar pilgrimsvägar. Mångfaldigt fler är som känt de som tvingas fly från träden under bar himmel, till städernas bostadsbrist eller bostadslöshet, till hets och brist där det borde varit frid och bröd. Och som vanligt i människors värld slås det mynt av de andliga behoven. Yogagurur för de rika, frikyrkopredikanter för de fattiga. Inte ens i marknadens diktatur lyckas man slät-

stryka de andliga behoven, men ganska tillplattade ligger de under tillväxt- och framstegs-ideologiernas tyngder. Och förbättra världen? Vem annan än en folkskollärare bär på så naiva idéer? Författare kanhända. Konstnärer överhuvud. Barnsliga. Stilla havet är fullt av plast.

*

Vilken glädje när den skräpiga ladugårdsvinden på Askbacka visade sig vara en skattkammare! Vilka sceniska upptäckter gjordes inte med hjälp av spadar, korgar, hackor, rep och säckar! Ladugårdens förra ägare var bonde, kanske taoist, vem vet. Vi var däremot otåliga, övermätta på ord, hungriga på konkretion.

Resan hade fått konturerna av en föreställning och namn efter slutraderna i en ungdomsdikt, *Giv Dof i Blomma*. Men tusen sidor – från träskobarnets rymningar till Li Kans stillsamma cikador – måste alltjämt bantas ner. Det var hjärtskärande. När tvåhundra var kvar beslöt vi att låta resten av dramaturgin formas i kropp och rörelse, genom röst och rekvisita.

Häpenhet heter det mänskligas födelse och början.

Att häpna är att andas ett syre utöver luftens.

Det var försommar. Dörren stod på vid gavel på ett gångjärn, mot nässelbestånd och äppelblom; svalorna pilade in och ut; mössen mera upp och ner, ljuset silade genom glesa brädverk, grannarna var misstänksamma. Ty även Martinson höjer rösten ibland. Dramaturgin gav sig, sista ordet fick varken skalden eller skådespelaren – det levererades av ladugårdens bruksföremål. I valet mellan två texter från Indien valde vi till slut den litterärt underlägsna för att ett uppslitsat rep blev en lika rörande som magnifik dansös. En

kratta gallrade bort ett vilset luffaröde och beredde väg för ett annat. Några potatissäckar utgjorde scenografin tillsammans med lånade segel och en granstubbe. Stubben fungerade som stubbe, pulpet, kyrkbänk, skepp, förlagschef ... Vilket privilegium att ha leken som yrke och levebröd!

Privilegium förpliktar. Martinson drog ut i Finlands vinterkrig för att försvara ”stämningar och aningar, de finska skogarnas sus”.

Vi drar ut med ungefär samma målsättning, på ofarligare gästspel.

Vårt fosterland sägs sedermera ha blivit den globala gruvindustrins paradiset.

(Ordet paradiset kommer från fornpersiskans *pairidaeza*, inneslutning, eller park, där *pairi* betyder runtom, och *diz* att forma en mur).

*

Fåglarna sjunger bort morgondimman någongång efter klockan tre. Ljuset söker sin väg genom lövverk och bryts i dagg, men förtrollningen håller i sig i många dyrbara minuter. När jag hunnit ner till ån glittrar, skimrar, susar, sjunger, porlar det för fullt. Och är alldeles tyst. När fåren småningom samlar sig på andra stranden gör också deras bräkanden tystnaden djupare. Detta är hugsvalelse. Min första morgon vid ån som delar Alltidhult i två delar, med Harry Martinsons gamla folkskola på den ena stranden och på den andra en av gårdarna där han trälade som sockenbarn. Jag bor några undantagsveckor i skolan och förundrar mig. Förundrar mig över detta Blekinge som Martinson älskade trots hatet och besjög oförglömligt i dikt och prosa. Jag går i det skönaste av landskap, längs ån mellan sjöarna Halen och Raslången, under lindarna, över ängarna och hagarna, in i bokskogen uppe på åsen. En sådan skönhet är alltid ett under. En sådan skönhet försonar.

I en by där jag levde fanns en bonde som jag hatade. Jag hade beslutat att innan jag lämnade byn kasta en sten i hans ansikte. En kväll såg jag honom köra hem från arbetet. Jag stod inne mellan några träd och han såg mig inte. Men plötsligt höll han in hästen och stannade den kracklande arbetsvagnen. Han satt länge alldeles stilla. Och efterhand gick det upp för mig att han lyssnade till själva aftonens tystnad omkring sig; till den frid som kan höras bara av den ensamma mänskan. Då smög jag mig bort.

Och nu?

Vem stannar upp och lyssnar? Vem hejdar stenkastarna, stoppar hatet?

Är vi alla passagerare i Aniara, både de som flyger i maktens första klass och de som flyr från fattigdom och förtryck?

Var finns tystnaden och tiden?

Lama laxar följer strömmen – medlöparna och de tysta medgivarna som avgörande aktörer

Ann-Helen Attianese

Matchen mellan xenofoberna och de mångkulturellt orädda ser ut att vara klar. Ställningen på planeten Finlands tillsynes givna match ändrades i sista minuterna från 5–5 till 9–1.

Främst för att det itutats att det är vad finländarna vill.

Hur gick det så tokigt så snabbt?

I dagens Finland, en av de bisarrare avkrokarna i Europa, är det åter rumsrent att tappa all rim och reson. Regrediera. Sätta in backen och trampa gaspedalen i botten. Hoppas på det gamla goda trettioalet när vi inte var en del av världen, när barn och medborgare lydde och de med makt bestämde över dem som inte tilldelats någon. När de främmande elementen utmålades som farliga och de stora massorna teg.

Det var åren när européerna av rädsla blev fosterländska.

Det var på den tiden folket skulle registreras och analyseras. Renodlas. Det var då de blåvita idealen hade sin glansperiod. Ideal som idag har fått ny grogrund. Blåvita ytterligheter som politiker och polismyndigheter envisas med att kalla enstaka.

Vem blir inte rädd? När blindhet har blivit en dygd. När de blåögda tror sig veta. När de blåvita ”invandringskritikerna” med enkel retorik och skrämselfickande propaganda som främsta koncept har lirkat sig in i det finländska samhällets inre boningar.

Tvekarna, för de finns, de som tror att individer som är olika kan leva tillsammans på

lika villkor utmålas som farliga och ofosterländska. Eller som oförnuftiga. Socialdemokraternas Jutta Urpilainen sammanfattade debatten redan år 2010 med anledning av Eero Heinäluomas alltmer kritiska hållning till invandringen med kommentaren *en återhållsam invandringspolitik är sunt bondförnuft, inte rasism*. Bägge verkade uppriktigt nöjda. De sade sig få mycken positiv respons från fältet.

De hade hittat det rätta vattnet att fiska i inför riksdagsvalet 2011. Trodde de.

Med tanke på att de representerar ett parti som jobbat för internationalism och solidaritet lät det så mycket mer olustigt än när Jyrki Katainen om ”välfärdsinvandringen” sade att *många finländares rättskänsla kränkts och att det bör accepteras och åtgärdas, genom skärpt invandringspolitik*.

Hur kan man skärpa en invandringspolitik som inte inletts och utvecklats – som nästan är kvävd till döds?

De verkliga xenofoberna, de som erbjöd meningsfränderna färdigt brinnande bränsle, höll hus bland annat på den Facebook-grupp som startades av en sannfinländsk kommunalpolitiker. Rubriken utan krusiduller var: *Jag är redo att sitta inne några år för att ha tagit livet av Astrid Thors*. Migrationsminister Thors blev en perfekt måltavla, en finlandssvensk, en kvinna, en som jobbade för invandrargrupper.

Efter år 2010 bereddes ärkefinnarna paradplatserna i pressen. Ett (d)ystert sällskap som gläpste högljutt. Snart var kakofonin så högljudd att ingen orkade lyssna på vad andra försökte säga. Inte ens i andningspauserna verkade någon höra på tvivlarna och tvekarna.

Fenomenet med stängda öron och gapande munnar brukar i andra sammanhang kallas extremism, men inte i Finland. I Finland vill vi inte ha extremistiska element. Vem vill det?

Vem vill veta att arbetslösheten i Finland, och den kraschade ekonomin i västvärlden, inte orsakats av (den snävt tilltagna) invandringen? Att träden som kunde skällas under

är de skrupelfria arbetsgivare som lockar hit människor från andra länder i syfte att utnyttja dem som billig arbetskraft. Människor som inte omfattas av de finländska arbetsbestämmelserna.

En razzia gjordes av myndigheterna första veckan i mars 2013 på Olkiluoto 3, för att hitta *utlänningar, som inte har rätt att vistas i landet*.

Ett Olkiluoto vars kärnkraftskramare fick opinionen att ställa sig bakom byggprojektet med argumentet att bygget kommer att skapa många finländska arbetsplatser. Ett bygge vars anställda till tre fjärdedelar består av utlänningar.

Kontentan av razzian var att 250 anställda blev av med sitt passerkort. Och 82 saknade skattenummer. *De observerade bristerna gäller främst utländska företag och anställda*.

Vilket är det strukturella problemet? Att utlänningarna hade mage och mod att komma hit?

Om tillslaget alltså gjordes av omsorg om de anställda, som ett led i opinionsbildning, som en skattjakt, eller om det var ett påhitt i jakten på utlänningar, må vara osagt.

Mycket annat bör däremot sägas. Så, bästa xenofober och framtida röstfiskare, nu har ni gläfts tillräckligt länge, nu är det er tur att lyssna. Två huvuden tänker bättre än ett, men bara om de är olika!

Hur många finländare tror att samhället blir problemfritt utan invandrare och finlandssvenskar? Hur många tror att det finns andra orsaker? Att landet behöver ärkefinnar för att bli ett bättre land? Att landet klarar sig utanför världen, som en lösryckt planet?

De är inte en majoritet.

Men hur ska man få alla dem som bänder upp allt fler strukturella grindar med kofot att lyssna – utan att frestas att ta till samma medel – skrämselfpropagandan? Genom att visa att olika åsikter kan diskuteras sakligt och vänligt? Gestalta problematiken med ett begripligt språkbruk? Genom att komma ihåg att det begripliga inte är detsamma som

att göra någonting enkelt och svartvitt. Populistisk argumentering riskerar tyvärr att föda motsvarande retorik hos de ifrågasatta, så att de i sin tur blir populistiska, tro sig ha svaren, tro sig ställa de rätta frågorna. Som den om vad som är värre, vardagsrasismen eller den politiserade? När frågan är felställd, eftersom de är varandras ivrigaste påhejare och grumligaste grogrunder.

Och vem är jag att ställa frågor? Som redan i början av nittioalet fick hotbrev, och tystnade. Inte av rädsla, utan för att saken inte gagnades, för att det varken uppstod någon dialog eller förståelse mellan mig och de då rätt få och oförargliga xenofoberna. Eller ännu värre, mellan mig och de godtrogna finländarna som inte ville tro på det jag sade, för att de vägrade tro att främlingsfientlighet fanns i Finland.

Eller så brydde de sig föga, för att invandring inte angick dem. Nu vet många bättre. Nu angår invandringen alla. Nu har vi ställts mot väggen.

När jag på åttiotalet flyttade till Finland med min utländska man, som efter trettio år i landet ännu inte ansökt om finskt medborgarskap, var allt annorlunda. Det var motigt, speciellt utanförskapet för våra barn som var de enda i skolan med invandrarbakgrund, men det var inte oöverkomligt att vara en invandrarfamilj i åttiotalets Finland. Ensamt och annorlunda, men inte skrämmande.

Det fanns en stor oförståelse men samtidigt en försiktig nyfikenhet.

Det fanns en utbredd konsensus – att i det allmänna samtalet är man hygglig och anständig. Ja, politiskt korrekt. Hur förlegat låter inte det?

Men min tillit för trettio år sedan var total. Den kunde ingen rubba.

Det kommer att bli bättre, även det isolerade landet Finland kommer att vänja sig med världen, tryggt bli och vara en del av den. Fler individer från andra länder kommer att få för sig att bosätta sig här, såsom finländare i alla tider fått för sig att bosätta sig någon annanstans. Finländare kommer en dag att ta sitt internationella ansvar och sätta en ära i

att ge en fristad åt flyktingar, människor i nöd av kött och blod, eftersom finländarna hade egna erfarenheter av att ha blivit hjälpta när vindarna var isande här.

Varför kunde det inte ha gått på det viset?

Enligt The Guardian och Världsbanken bor idag 329 000 finländare med finskt medborgarskap utomlands. Helsingin Sanomat skrev år 2012 att utlandsfinländarna sammanlagt uppgår till 1 000 000, inklusive de som bytt eller har dubbla medborgarskap, antar jag.

De flesta bor i Sverige, eller i Tyskland och Storbritannien.

De flesta av dessa emigrerande utlandsfinländare var rimligtvis finsktalande, när de valde att bli invandrare.

I följdriktighetens namn borde väl alla ärkefinnar och deras hejarklackar högljutt kräva att dessa välfärdsflyktingar omedelbart återvänder dit de hör hemma, till hemlandet Finland. För att betala skatt och göra rätt för sig, såsom Viveca Dahl resonerade i Vasabladet ledare 11.2.2013.

I Finland bor sammanlagt 226 000 immigranter. Inklusive alla kategorier! De flesta kommer från Sverige, med Estland och Ryssland på andra och tredje plats.

Kvotflyktingarna utgör 750 personer per år. Så är det tänkt i alla fall. För alla lyckas Finland av någon märklig anledning inte få hit.

År 2013 har min tillit inte bara naggats i kanterna. Den slås på med batonger.

Och inte många verkar bry sig.

Men jag bryr mig för att jag är tvungen. Jag skriker även i egen sak. För mina barn och barnbarn, för mina vänner och alla jag känner. Oftast för döva öron.

Ibland upplever jag det värre när de schyssta finländarna anser att jag hetsar upp mig i onödan. I synnerhet när de säger det de brukar säga: *Ni är ju nästan som vi är*. Med tillägget:

Ja, förutom barnbarnet då, som inte äter griskött, bevars, men det kommer han ju att göra när han själv får bestämma, eller hur?

För mitt barnbarn bor i grisinäringens rike, och där säger man inte nej till fläsket.

Ändå vet jag av erfarenhet – de flesta finländare är varken rasister eller xenofober! De reagerar bara inte på samma saker som jag. När jag första gången såg Jutta Urpilainens valslogan *Maassa maan tavalla* på en valaffisch började jag gråta. Jag var tvungen att kurva in bilen i närmaste parkeringsficka för att inte vara en fara för andra. Så reagerar knappast de flesta finländare.

Men det är just dem vi borde kräva mer av, mycket mer av, än av bittra och rädda medborgare och retoriskt fega politiker.

Än idag kan jag inte smälta och förstå resonemanget, att om de främlingsfientliga elementen är så få som alla myndigheter i Finland påstår, varför fiskar då alla de tre stora partierna i just deras vatten?

Och vad menas egentligen med ”maassa maan tavalla”? Hur tar man seden dit man kommer, när man inte har seden dit man kommit?

Och hur är ”vi” i Finland? En hurudan individ och en hurudan sed är den rätta, den accepterade? Den tolererade?

Det talas en hel del om tolerans i samband med flyktingar, invandrare och immigration överlag. Med de erfarenheter jag har kan jag inte tolka det på annat sätt än att finländare sätter agendan för *vem* som ska tolereras. Det talas mindre om *vad*, allra minst om *hur*.

Om hur ”vi” kan och borde förändras av kulturmöten finns ännu inte på den finländska kartan.

Det är på något plan begripligt att det i åttio- och nittiotalets Finland fanns en bred allmänhet som inte brydde sig, som prioriterade andra väsentliga frågor, eftersom de personligen inte kände någon utlänning, eftersom flyktingar och immigranter knappt fanns.

Och de få som fanns gjorde allt för att inte väcka anstöt eller ta plats. De poängterade hur tacksamma de var, hur bra allt var i Finland, för att infria förhoppningar och väcka en positiv bild, både hos sig själva och hos finländarna. Även efter att förälskelsefasen övergått i frustration.

Vad hade de för val? Inte ens efter trettio år i landet har ju invandrare i Finland rätt att kritisera det samhälle de bor, lever och verkar i. Inte heller sedan de åkt sin väg. Vilket synliggjordes senast när Umayya Abu-Hanna vågade sig på företaget att ifrågasätta finländsk invandringspolitik efter att hon lämnat landet.

Idag är invandrarna fler, min familj är inte längre så unik.

De flesta känner någon med ursprung i ett annat land. Ändå tiger massan. Ändå är försvaret få när xenofoberna gör allt för att sätta skräck i leden.

Är tystnaden ett samtycke? Vi är säkert fler som vill veta.

Främlingshatet går inte över av sig självt, som om det handlade om en plötslig kräksjuka.

Mitt barnbarn har inte en chans utan den tysta massans mod och motstånd.

Bortvalda människor i ett kompakt utanförskap är inte att leka med. En tvångsmarginalisering är inte en bra grogrund för framtida dialoger och samexistens. Att bli behandlad som ett för alltid potentiellt problem bådär inte gott.

Det vet ärkefinnarna. Det skrämmer de gärna finländarna med. Att invandrarna inte har en chans, det skrämmer de gärna invandrarna med.

Men flyktingarna kan inte fly från sin fristad och invandrarna som kommit hit av fri vilja har kommit för att stanna. Punkt! De har bildat familj och skapat en framtid i sitt nya hemland. De flesta har blivit finländare bland andra finländare, lika sanna som sannfinländarna själva.

I vart tionde äktenskap som ingår i Finland har åtminstone den ena parten utländsk

bakgrund. Det finns 45 000 flerkulturella par som frodas och ynglar av sig i den finska myllan. Bland dem är inte alla rädda, fogliga eller depressiva. Vissa är ivriga och glada och duktiga. Människor som inte kommer att be om ursäkt för sin existens, som kommer att bli sjufalt tuffare än Soinis sannfinländare på diverse områden. Sno deras jobb. Och gapa om orättvisor. *Maassa maan tavalla*, eller hur det nu var?

På tal om ”sann” och Sannfinländare. Jag är en sann finländare. Jag är inte osann. Jag finns. Jag kommer kanske att finnas i Finland tills jag dör – jag sade kanske. Jag är inte falskare än andra finländare. Ändå upplevs jag som osannolik medborgare av *ärkefinnarna*, som perussuomalaiset med all rimlig tydlighet borde ha översatts till och heta på svenska.

Det är inte värst att vara finlandssvensk, inte ens som kvinna. Det är värre att ha utländskt utseende. Det har inte jag. Det är värre att vara mörkare än jag. Det är min man, mina barn och mitt barnbarn, det är mina vänner, det är många som jag känner. Jag känner flickorna som har det värre än oss. Som mot alla odds lyckades fly från Somalien, bort från krigets faser. För att landa på denna plats av alla, lättade och lyckliga. Tacksamma.

Jag undrar hur ofta de ångrat sig. Att de lämnade allt de ägde, sina nära och kära, sitt sammanhang. Jag behöver inte fråga. De skulle naturligtvis aldrig klaga.

De har lärt sig våra språk, de har omskolat sig. De har väntat på sin tur och sin plats. Ett nytt sammanhang att ingå i. Det kommer de att fortsätta med. Tålmodigt och målmedvetet.

Trots att de har hört om ärkefinnen Freddy van Wontergehms inlägg på Uusi Suomis webbplats. *Alltid då en muslimsk flicka dödas kan man se det som en positiv sak att man då får bort en potentiell föderska av muslimer.* van Wontergehms låter inte som ett särdeles äktfinskt namn, men han sitter i Kotka stadsfullmäktige.

Ibland är färgen på ögon och hud inte avgörande. Ibland räcker det att komma från Ryssland. Därifrån är min väninna, Ludmila. Hon kom hit som barn tillsammans med sin bror och sina föräldrar på nittioalet, när järnridån rasat. De gjorde alla sitt bästa. De blev enligt alla mått mätt monstefinländare i ett land de alltid drömt om att komma till.

Den enda gordiska knuten var bemötandet av barnen, den ständiga utfrysningen, skolmobbingen. De vuxnas *satans ryssjävvel* ekande i öronen på väg till skolan.

I tonåren orkade Ludmilas bror inte längre. Han tog sitt liv.

Att som barn sakna tillhörighet, vara mindre värd och ständigt ovälkommen är en omänsklig börda, som inget barn ska behöva uppleva.

Värst är det alltså för de små. Att som barn inte tillåtas vara självklar. Vara omtyckt!

Att som barn inte respekteras, ens av vuxna människor!

Vad allt sker inuti barn som möter vulgärt vuxenhat? Om och om igen.

När Umayya Abu-Hanna skrev i Helsingin Sanomat om sitt beslut att efter trettio år lämna lottovinsternas förlovade land och flytta till Amsterdam för att skona sin mörkhyade adoptivdotter – gav verksamhetsledaren för föreningen Adoptivfamiljer, Anu Uhtio, några tröstens ord i debattens efterdyningar. *Alla adoptivbarn stöter inte på rasism.*

Hon slog även fast *att det inte föreligger särskilda riskfaktorer att adoptera från Afrika – att även barn från Ryssland och Estland kan stöta på rasism.*

Uhtio vidareutvecklar sin tröst med att Finland inte är ett mer rasistiskt land än något annat europeiskt land. Och vem är det tänkt att trösta, när Europa inte sedan andra världskriget varit så främlingsfientligt som det är och tillåts vara, idag. Att andra länder skulle kunna vara lika bedrövliga att komma till är inget hållbart eller tröstande argument. Uhtio vet också berätta att Abu-Hanna inte representerar en majoritet av familjernas upplevelser. Generöst låter hon oss icke inblandade förstå att *alla dock har rätt till sina individuella upplevelser.*

Det är inte en individuell upplevelse att som barn bli kallad *satans neger*. Det är ett faktum.

Främlingsfientligheten är ett sorgligt och förödande faktum. Inget missförstånd.

I de mångkulturella familjerna försöker ändå de flesta skaka av sig obehaget, näthatet, brotten. Vi ler och lever, kämpar vidare och hoppas, skapar egen glädje, hittar varma vänner, nya sammanhang.

Vi struntar i diverse oegentligheter när krafterna tryter. Liksom flertalet verkar strunta i hur verkligheten ser ut. Att det ser rätt illa ut, att det ser ut att bli värre.

Tack vare mina många möten med utlänningar har jag givits möjligheten att förändras. Viljan att förändras ser jag som en lösning på problematiken med ett ”vi” och ett ”dem”. Att vi tar den chansen, att vi ger invandraren den möjligheten, att bli ett med varandra. Att ett ”vi” inte finns till i exkluderande syfte. Att vi:et finns till för alla som av någon orsak bor i Finland.

Därför kan jag idag ha mer gemensamt med en invandrare än med en inföding som saknar den förståelsen. Idag kan jag solidarisera mig med invandrarna, inte för att jag tycker synd om dem utan för att jag tycker om människorna jag känner.

Jag känner mig hemma med dem, eftersom jag fått ynnesten av en ny tillhörighet.

Det är inte enbart marginalerna vi delar. Vi delar en frihet. Vi är inte rädda för varandra.

Vi börjar däremot bli rädda för xenofob-farbröderna.

Vi är sårbara och starka. Vi vet att vi kan byta språk, yrke och land. Vi har gjort det förr.

Vi vet rätt långt vem vi är, eftersom vi ständigt definierats och ifrågasatts.

Vi har klarat oss, i Finland! Vi överlever, på sätt eller andra. Gärna med varandra.

Det är då rollerna plötsligt blir ombytta.

Xenofoberna gläfsar ilsket som rädda valpar. *Se så många de är, se så de gaddar ihop sig. Se så vindarna blåser dem i ryggen. Får de vind i seglen tar de över!*

Xenofobin må vara ett mänskligt beteendemönster som härstammar från stenåldern, långt efter tiden när människan blev till i Afrika och vandrade ut i världen för att bli ”de” som idag är ”vi”. Xenofobin må vara gammal och beprövad. Men den är inte human. Den är inte värdig en värld av idag.

Grundproblemet ligger inte hos invandrarna. Det ligger någon helt annanstans. Och när vi inser det finns lösningen på problemet med den väntade tsunamivågen av invandrare som sveper undan allt i sin framfart i vårt kalla och ogästvänliga land. Eftersom någon sådan ström av människor in i landet varken har förekommit, förekommer eller kommer att förekomma.

När vi inser att en grupp av människor, trots att den växer, inte per definition eller automatik är någon annan grupps fiender, då har Finland och invandrarfamiljerna en chans.

När det finns tillräckligt många minoriteter blir även majoriteten en minoritet. Då är alla i majoritet. Dit är vägen så lång som vi gör den. Men ansvaret att ideligen upplysa, påpeka och attitydförändra är varken flyktingarnas eller invandrarnas ensak.

De ska inte behöva göra sig större eller mindre än de är.

De ska inte behöva lösa xenofobernas personliga problem och lindra deras oro.

Det är inte enbart de små enskilda minoriteterna som ska slängas upp på barriaderna – den finlandssvenska, nyfinländska eller den utländska.

När ska den passiva massan som innerst inne vill och vågar tro på förändring ställa sig där? De som har mindre att förlora.

Utan den massan är vi minoriteter förlorade.

Det är inte lång tid kvar, tills Finland fyller 100 år. Ett land idag kapat av xenofoberna, med en president som vägrar vara värdeledare, reflektera över sin roll, ena sitt rike. Med tre stora partier sjungande i den äktfinska kören. Med en splittrad regering där utspelen mest liknar skådespel för de egna.

De gröna och Vänstern har visserligen vaknat. Liksom Svenska folkpartiet som också skriker i egen sak. Carl Haglund och Nils Torvalds ger klara besked. De oroas över rasismens intåg i den vardagliga jargongen. Det är bra. Bättre vore om de tysta medgivarna och de vilseledda medlöparna sällar sig till tvivlarna. Annars finns det många i Finland som inte önskar vara med på 100-årskalaset. Många som inte har något att fira.

Herden

Om ledarskap och riktning

Camilla Lindberg

Små hjul studsar mot antik jord. Propellerplanet kränger till. Genom det ovala fönstret syns det grekiska ölandskapet med sina skarpa klippor som av erosionen berövats det mesta av sin växtlighet. Det är ungefär så jag känner mig för stunden och därför känns det trösterikt att upptäcka att där landningsbanan slutar tar turkost hav vid.

Efter en vinter som känts både ändlös och hopplös, mycket på grund av bristande riktning och otydligt ledarskap i ett av mina sammanhang, så är våren efterlängtd. De numera bekanta sluttningarna på ön håller på att intas av vallmo, liljor och tumstora bergsorkidéer i pastell. Dalsänkorna flödar över av någonting som liknar prästkragar, men som ändå inte är prästkragar. Jag lär mig snabbt att det som liknar det välbekanta oftast är någonting annat när man börjar syna det i sömmarna. Det är ungefär den enda lärdomen jag inte behöver tvivla på när jag senare återvänder till mitt land som på många plan kämpar med vintern som inte vill ge vika.

Under flygresan från Aten som varar en knapp timme har jag inte behövt sysselsätta mig med särdeles mycket. Det handlar mer om en mental vårstädning och en omprogrammering till ett land som trots EU och internationaliseringen alltså förblir främmande, en kultur vars outgrundlighet tenderar att växa med ökad kunskap.

Med fördel kan tiden därför användas till att rota i en överfull handväska, slänga några kvitton och skrynkliga papperslappar, ordna läppstift, tablettaskar, piller och pennor i

små bestämda fack. Det kan åtminstone för stunden inge en känsla av överblick. En kvinnas handväska har av någon förlignats vid ett outgrundligt hål. Ändå har de ting som är viktiga på riktigt en tendens att dyka upp när man minst anar det.

Jag sticker ner handen i väskan och får upp ett bortglömt föremål. Det är en mässingsklocka, inte särdeles mycket större än en fingerborg. Den saknar sin kläpp och är därför en ljudlös klocka. En gång har den dinglat i ett snöre kring halsen på något av de tusentals får och getter som ännu har sin hemvist uppe i bergen. Klockan låg på marken när jag böjde mig ner för att knyta skosnörena under en längre kontemplativ vandring under min förra resa till ön.

Klockklangen från bergen som alltjämt hörs när vinden är den rätta för med sig en sällsam ton från en förgången tid som manar till eftertanke. Den här lilla klockan har tystnat. Så förargligt att jag skulle hitta just den. Eller finns det en mening med att det var just den och ingen annan?

Några herdar träder fram ur min minnesbank. Giannis Platos som jag träffade på en bergstopp bakom flygfältet och den äldre herden som jag helt apropå mötte under en kvällsvandring. Jag minns hur jag fascinerades av hur väl han vallade sin virriga hjord. Några smackande läten och en herdestav som angav riktningen. Vid det tillfället förstod jag ännu inte hur mycket jag följande vinter skulle komma att sakna just en herdestav att följa.

Sedan dess har jag känt en stark lockelse till herden som arketyp och även hans landskap. Jag vill gärna lära mig lite mera om de fundamentala mekanismerna som sammanlänkar honom och hans hjord så intimt med varandra. Det finns som bekant en nytestamentlig beskrivning av den gode herden som också har sin förlaga i en tematiskt liknande diktning i Psaltaren, men tyvärr har den berömda herdepsalmen för mig förvandlats till en romantiserad förenklad metafor. Ändå anar jag att här finns någonting universellt och tidlöst viktigt.

Människan har i alla tider fascinerats av herdelivets innersta väsen. På den punkten innehåller min längtan ingenting revolutionerande. Pastoralen och herdediktningen, även kallad bukolisk diktning, går ännu längre tillbaka än den bibliska gestaltningen. Den grekiska skalden Theokritos som var genrens fader levde på 200-talet f.kr och hämtade sin inspiration från hemön Sicilien och även från Kos som inte befinner sig särdeles långt från den ö jag befinner mig på.

Herediktningen som anses vara en föregångare till kärleksromanen, skildrar ofta herdor och herdinnor i lantliga oskuldsfulla miljöer där kärleksbestyren är centrala. Genren följdes senare upp av den antika skalden Vergilius vars latinska herdedikter blev mönsterbildande under renässansen. Det enkla herdelivet har även skildrats av engelska författare, bland dem Milton, och i viss mån även Shakespeare.

Nordiska exempel saknas inte heller. Jag drar mig till minnes att den svenska skalden Bellman också hade sitt Arkadien, inte att förväxla med Evert Taubes namne som utspelar sig i de italienska landskapen. Handlar det om en universell längtan efter att hitta ett centrum i livet?

Från flygplansfönstret avtecknade sig de höga öarna som små fläckar i ett gränslöst hav. Det är lätt att förfalla till heroism och gudomlig hybris när man flyger. Det är kanske lika högtflygande som att tillskriva berglandskapen på ön, även kallad dårarnas ö, samma idealistiska premisser som Arkadien. Det antika landskapet på fasta Grekland hyllades tidigare som ett idylliskt ursprungslandskap som undgått förstörelse trots civilisationens krav på förnyelse. Även under renässansen prisades Arkadien för sin fridsamma lycka och paradissiska oskuld.

En smygande längtan har börjat gro. Jag vill verkligen försöka utforska landskapen där klockan har sitt ursprung lite närmare. Inte enbart de yttre utan snarare de inre. Kanske kunde jag i bästa fall få tag på något av essensen i det som i århundraden utgjort en inspirationskälla för lyriker, musiker och andra konstnärer. Lockelsen i att finna denna icke

namngivna locus amoenus (vackra plats) som gett upphov till en hel litterär genre tilltar när jag ser den lilla klockan. Kanske handlar det i grunden om att försöka centrera sig själv i en tid som verkar sakna fokus och riktning.

Framför allt önskar jag med observatörens blick framför flanörens få botanisera bland öns herdar i landskap liktydiga med dem där herdediktningen en gång sprungit fram. Theokritos, Milton, Shakespeare, Lenngren. Listan på dem som vandrat före kan göras betydligt längre. Kanske kunde jag likt Bellman och Beethoven som också botaniserat i de pastorala landskapen fånga åtminstone en liten ton. Vad det är jag söker vet jag dessvärre inte. För stunden känns det inte ens bekymmersamt.

Herden. Ledaren. Livet. Hur står dessa tre begrepp egentligen i förhållande till varandra? Vad kännetecknar en god? Vad kännetecknar ett gott?

För stunden verkar jag ha förlorat förmågan att leda mig själv till platser där det finns bete och friskt vatten som inte är buteljerat och unket. Besitter herden och hans landskap i ett sådant läge ens någon lärdom, applicerbar på en liten urban medborgare i ett civiliserat samhälle, så är resan redan av den orsaken värd sitt pris. Har han dessutom någonting att säga en organisation, en bransch, ett samhälle, ett Europa som helt verkar ha tappat riktningen, så är det bara en extra bonus.

Intuitivt anar jag att den tysta klockan kommer att leda mig vidare på en resa som gör min handväska om möjligt ännu rörigare. Men det är värt ett försök.

Berg

En eftermiddag bestämmer jag mig för att lämna myllret i byarna för att i stället utforska bergen. Till fots ligger de en timme bort, men med taxi endast några minuter. Ändå är det som om en utomjordisk sfär skulle öppna sig både vad beträffar tid och rum. De pas-

torala landskapen överväldigar till och med den mest motsträviga med sina karga klippor, djupa grönskande dalar och rostiga bilkadaver, allting omgivet av hav och himmel.

Men vad har egentligen jag här att göra, ett tillslutet skogstroll? Övriga visar det sig vara just här som jag hittar naturliga kopplingar till mitt eget språk, främst det inre, men också rottrådar till en förenande kulturtradition som jag inte fått tag på trots den myckna genrelitteratur jag läst. Genom det historiska diktlandskapet letar sig en ony-anserad odefinierbar strof fram som en rännil ända fram till nutidsmänniskan.

*

Herdelivet visade förr på ett ideal som omfattade såväl frihet som enkelhet och även i viss mån känslans seger över förnuftet. Vad enkelheten beträffar, kan man se många tecken på att idealet efter en tid av högkonsumtion börjar vara attraktivt igen. Många med mig har försiktigt börjat ifrågasätta konsumtionssamhället och infört begrepp som slow och downshifting i vardagsvokabulären. Trendorden syns på sociala medier, och samtidigt hos ett växande antal familjer som medvetet omvärderar sina livsval och omsätter tankarna på en enklare livshushållning också i praktiken.

Inte alltid, men i många fall precis som under pastoralens glansperiod, sker det utifrån en polarisering mellan urbant och ruralt liv. Livets och individens mening mäts inte bara utgående från ekonomiska premisser och plötsligt känns den gamla pastoralidyllen inte alls förlegad utan snarare högaktuell.

Samtidigt påminner jag mig om att vi i det här avseendet bara är en länk i en större tillvaros kedja. Primitivismen och dess strävan till ett naturtillstånd, ett undersökande av mänsklig existens och den för stunden rådande civilisationen, för att om möjligt kunna bryta med rådande handlingar och tankemönster är någonting som alltid funnits i den västerländska kulturen. Antiken blickade bakåt mot guldåldern och under renässansen upphöjdes tidigare primitiva kulturer till någonting ädelt.

I viss mån tycker jag att denna längtan misstolkats av personer som bär ansvar för nationers välmående. Efter det nyårstal som Finlands president Sauli Niinistö höll inför 2013 myntades begreppet vistelsesamhälle. Välfärdssamhället har helt enkelt inte råd med en sådan livshållning där medborgarna flyter omkring i en sorglös tillvaro och nedprioriterar arbete. Det finländska finansgeniet Björn Wahlroos har även han motsatt sig liknande strömningar.

Det kan därför vara intressant att dra en parallell till det franska hovets tolkning av herdelivet, som inte är det jag söker, snarare förfäktar. Kanske är det också den utvecklingen som finansfurstarna i grunden värjer sig mot. Det som i förlängningen slutade med giljotinen gick via en njutningsfrossande herdeidyll som på ett lekfullt sätt anammades av Marie Antoinette.

Bland många andra upptåg lät hon bygga en egen trädgård med lustslott, där man iklädd rollen som rödrosig alpflicka eller viril herde kunde förlusta sig i sorglösa landskap som säkert var böljande på många plan. Tydligen behövdes redan på den tiden någonting utöver hovlivets glamour för att tillfredsställa också ett furstligt hjärta. Här kan man väl hellre tala om en förändrad livsunderhållning än förändrad livshållning.

Vad fanns då annat än lusta och löften om ett enklare och sorglösare liv som attraherade med de arkadiska landskapen? Jag tänker mig att här kanske gavs en av få möjligheter att spekulera över livets gång och riskfritt bryta mot tidens konventioner och föra fram saker som inte kunde sägas i det offentliga samtalet.

Är det för långsökt att jämföra med dagens sociala medier som visserligen till sin karaktär är offentliga, men samtidigt åtnjuter en immunitet i form av ett skyddat böljande landskap som de traditionella medierna åtminstone inte hittills kunnat erbjuda?

Herdarnas liv utgjorde ett underlag för texter som ofta innehöll inbördes samtal. Här tar likheterna med de sociala medierna definitivt slut. Knappast skulle väl någon tala om samtal i ordets sanna bemärkelse och åsyfta de anonyma trollen som utnämnt sig själv till

kommentatorer i en digital miljö som saknar allt det som de pastorala landskapen erbjöd. Eller? Är det så långsökt? Inte heller i Miltons skildring av det förlorade paradiset saknades ormen. Giftormar med kluvna tungor som gömmer sig i bergen ger ännu i dag herdarna sysselsättning.

Men de moderna herdarna? Vilka är de? Finns de? Är de ens längre efterfrågade i ett samhälle där furstar håller spiran?

*

Taxin stannar på en liten sandväg. Jag tar ett stadigt grepp om min väska och börjar vandringsen uppåt. På ön finns det mängder av stigar, knappt synliga för ögat, som leder upp till bergen där herdarna har sin hemvist. I dag finns det allt färre av dem. Det gäller både stigar och herdar. Övärlden i det egeiska havet har trots sin mytomspunna aura inte besparats från modernitetens förändringsvindar och allt färre får sin utkomst genom herdeyrket.

Trots nya utfordringsmetoder på grund av EU:s olika restriktioner har klockklangens i bergen ändå inte tystnat helt. Det känns därför som ett privilegium att få vistas i ett land där man på nära håll kan stifta bekantskap med en urgammal livsstil med rötter ända till antiken, samtidigt som allting utspelar sig här och nu.

Efter en stunds vandring når jag en hög bergstopp och kan i fjärran se färgglada fiskerbåtar guppa i Odysseus kölvatten. Båtar med starkare motorer möjliggör aggressivare metoder, vilket omvandlat fiskaryrkets innersta väsen. Respekten för havet som element likaså. Kommer fisket över huvud taget att överleva? Det är inga små frågor som sysselsätter de äldre fiskarna med perspektiv och därtill kunskap om orsak och verkan.

Ser man till herdens yrke har förändringen inte varit lika stor. En knotig herdestav, munnens vissslande toner är alltjämt gångbara redskap trots teknikens utveckling. Den personkemi som måste uppstå mellan herden och hans djur för att yrket överhuvudtaget

skall kunna utövas har inte kunnat ersättas av modern teknik. Inte ännu. Kanske aldrig.

Jag gör en ofrivillig tillbakablick trots att jag medvetet försökt låta vintern smälta bort. Det är inte självklart att man mitt i vimlet av nyutnämnda chefer, presidenter, påvar, kan urskilja en genuin herdes röst. Tvärtom har vi under den senaste tiden allt oftare tvingas läsa om ledare som i stället försänkt sig själva till någonting som mer påminner om rovfiskare.

Ett samhälle som valt att transformera grundvillkoren för sin existens till en egoistisk antoinettsk frosserikultur, kommer det att överleva? Jag blickar ner över bergen och ser havsviken dit den finländske författaren Göran Schildt enligt hörsägen ofta lär ska ha vandrat medan han bodde på ön. Frågan om jordens överlevnad i ett samhälle som överkonsumerar var något som sysselsatte äventyraren som inte direkt gjorde sig känd för sin svärmiskhet. Ändå lät han sig influeras av herdarnas apokalyptiska beskrivningar om jordens undergång, ett synsätt som låg fjärran i från den paradisiska tillvaro som pastoralens skalders tidigare tecknat ned.

När författaren sålde den legendariska segelbåten Daphne började han känna en stark dragningskraft till herdarna. Kanske kunde bergslandskapen rentav erbjuda någonting kompensande? Till en början lär de skygga herdarna ha förhållit sig avvaktande till denna märkliga man som utan skrupler tog sig upp till de heliga betesmarkerna. Det var en företeelse som inte var särskilt vanlig bland övriga bybor. Vad hade han där att göra?

Med tiden utvecklade författaren nära vänskapsrelationer till flera av enstöringarna uppe i bergen. De visade sig vara djupsinniga samtalspartners när det ömsesidiga förtroendet väl uppnåtts. I efterhand kan man gärna filosofera över hur mycket av det som beskrivs som författarens högintellektuella humanistiska andliga arv, åtminstone delvis härstammar från de till synes enkla och obildade männen i bergen.

*

Några kontemplativa timmar senare skall dagen på sydländskt vis försvinna och en mörkläggninggardin dras ner. Luften känns redan svalare och jag sluter vindjackan tätare omkring mig. Finns det i det här avseendet något att lära, med hänvisning till de syd-ländska landskapens snabba mörklägningsprocess? För tillfället oroas jag stundvis av den utveckling som sker i Europa. Vacklande ekonomi, ungdomsarbetslöshet, starka högersympatier, främlingsfientlighet och därtill ett grannland som rustar upp sin armé.

Vår tids oförmåga att se bakom gardinen, att lyssna in de visslingar och smackande ljud som alltid föregår en herdes ankomst, gör att jag tidvis frestas se på tillvaron med Lerosherdens domedagsblick. Det kan mitt i dagsidyllen kännas aningen överspönt att sitta och vänta på de nattliga farorna. De kommer ändå inte. Så har människan också tänkt tidigare. Hur skulle annars nazisternas framfart under andra världskriget kunnat förklaras? Men sanna herdar vet och ser längre.

Jag låter tankarna flöda fritt och förvånas över hur lätt de får vingar i ett vidsträckt landskap. Bladen från de roterande vindmüllorna på bergsryggen vittnar dock om en modern tid. Här sitter jag, en urban nordbo och glorifierar herdens liv. Ingenting nytt, inte ens under den grekiska solen. På Trundholmsvagnen dras samma gyllene skiva fram av en allt tröttare häst. Solguden Apollon, också konsternas och skaldernas gud spelar på sin lyra, medan en likartad ton flödar från Bellmans gelike. Jag bär på en sliten handväska, en klocka utan kläpp och funderar över vägval i ett stiglöst landskap där jag aldrig befunnit mig tidigare.

*

Då ser jag dem komma, som en vaggande våg sköljer de emot mig. En hjord utan herde. Över karga bergsklippor tar de sig framåt i jakten på de gröna stråna. Som alltid finns det några djur som inte klarar av att hålla samma takt som de övriga. De blir ohjälpligt efter. Ingen väntar på den som inte skyndar sig. Också det moderna samhällets gissel?

Men av någon outgrundlig anledning är det som om hjorden ändå skulle sammanstråla igen bara det förflutit en tid och för stunden känns det trösterikt. Jag sitter under en välvd kupa av blåhet, invid ett hav som kastar sand mot klipporna. Sandkornen slår som sega sekunder mot ett ogenomträngligt timglas.

De kraftigaste djuren stannar till vid en tuva frodigt gräs. Då hinner de små ifatt. Sker det utifrån en medvetenhet från ledarna i flocken? Besitter de kunskapen om att ett samhälle aldrig blir starkare än sin svagaste länk, lilla Skoufati? Det är svårt att veta, och kanske lika bra tänker jag mig att inte försöka applicera några otvivelaktigt mänskligt inlärd etiska principer på dessa beniga bergsdjur.

Jag betraktar Giannis på avstånd när han kliver av sin moped, samtidigt som Apollon är i färd med att dra ner sin gyllne skiva bakom bergen. Herden samlar upp några järnbitar från ett söndrigt stängsel och går sedan ett extra varv runt mandran innan han återvänder till plastkorgen på pakethållaren. Det som inte behövs för nästa färd kan likaväl kastas åt sidan, så tycks denna moderna herde resonera. Plastburkar, plåtburkar och så några andra grunkor.

Giannis är inte helt omedveten om sin betydelse, men däremot saligen ovetande om hur väl han förkroppsligar orden, stroferna, som de stora diktarna präntat ner åtskilliga århundraden tidigare. Det som i grunden karaktäriserar yrket låter sig inte moderniseras så enkelt. Det går djupare och söker sina rötter till och med under den antika myllan.

Herdestaven. Den utmanar också i dag.

*

Vindmöllorna står nu blickstill med sina vingar väntande. Jag sitter på kanten av ett rostigt babybadkar och tuggar på en sesamkaka med honung. Då händer det. Giannis entoniga röst ljuder i tystnaden.

Maura

Pardali

Skoufati

Maurmagousa

Moutzoura

Det är ungefär i det här skedet som jag känner att jag håller på att nudda vid någonting. Att det handlar om ett mikrosamhälle på femhundra invånare och inte fem miljoner, förtar inte tjusningen över att Giannis faktiskt kan urskilja varje individ i flocken.

Ecce homo. Se människan.

Det är rentav märkligt vad dessa svårflörtade bergsryggar, ogina till mjukare samvaro bjuder på. Inte under gedigna studier i pedagogik, inte under trendföreläsningar med glittrande coachar har de värdefulla principerna mognat fram så mjukt som här. I slutändan handlar allting om individer som måste få lära sig urskilja sitt egennamn i bruset. Till det behövs någon som ropar. Utan den insikten förs ingen flock framåt. Det känns plötsligt väldigt länge sedan någon ropade mitt namn och jag blir påmind om slutstrofen som brukar följa med vår personalchefs elektroniska brev.

”It is all about people”.

I den sentensen finns också någonting av en herdes vissling. Att själva branschen som just nu genomgår ett paradigmskifte för övrigt befinner sig långt från detta ”locus amoenus” är en helt annan historia.

Jag hör senare Giannis berätta om hur han tänder eldar uppe i bergen för att värma de lamm som föds på vintern, hur han lirkar upp nyfödda munnar och för in en nappflaska när de små på grund av kyla och hårda vindar vägrar att äta när de borde. Överlevnadsinstinkten är inte alltid så stark som vi vill tro. Jag frågar mig var vi i dag hittar ledare som i sitt möte med ett många gånger anorektiskt samhälle, vågar ta fram någonting så grundläggande som en flaska mjölk? Människans behov är sist och slutligen väldigt grundläggande. Locus amoenus handlar om träd, gräs och vatten. Jag får en känsla av att de antika landskapens tidlösa lärdomar fallit i glömska.

Jag vet inte om vi längre vet hur man gör.

Jag vet inte längre om jag vet hur man gör.

Herden som någon sorts förebild för det goda livet och ett samhälle i vittring, kommer ändå rejält på skam när jag senare går fram till Giannis hus och ser slaktkroken som hänger på väggen.

”Om man inte avlivar de gamla så kommer man inte att kunna ge mat åt några nya heller”.

Hans uttalande innehåller krasst ekonomiska aspekter som inte mjukas upp av värmen som flödar över det lilla stenhuset där han upprätthåller ett torftigt mejeri.

Ungefär här inser jag på riktigt att några vackra vyer och flyktiga herdemöten inte räcker till för att bygga en hel herdeideologi. Men vistelsen i frisk luft har gjort att mitt sinne åtminstone för stunden känns lite renare.

*

En vemodig dag i försommartid går jag fram till incheckningsdisken på öns flygplats. Det är dags att åka hem. Mitt pass och min biljett har försvunnit någonstans i det outsinliga hålet som utgör min handväska. Bakom mig växer kön. Flocken tränger på.

Den hårt sminkade grekinnan som betjänar mig är i sin klassiska grace omutbar. Mitt pass och min färdbiljett är inte utbytbara eftersom de bär mitt namn och ingen annans.

Hon står där för att citera Carl Michael Bellman ”liksom en Herdinna, högtids klädd, vid Källan en Juni dag”. En modern herdinna med ett budskap som i förlängningen kommer att avgöra riktningen för mitt fortsatta resande.

Horisonten oskyldigt blå

Thomas Petersson

Brevet anlände en dag i juli år 1986. Ölandstoken stod i blom. Himlen var blå och den lilla kuststaden dallrade av högsommarvärme. Brevet var poststämplat i Jakarta och undertecknat av Magnus Andersson. Jag bodde fortfarande hemma hos mina föräldrar och det var omöjligt att dölja min glädje när jag förstod vem avsändaren var. Ännu intensivare blev min entusiasm och upptäckariver när jag tog del av innehållet. Vissa saker i livet biter sig fast, mer än andra.

Jag hade som pojke på 1970-talet inspirerats av författaren Sten Bergman som på 1950-talet publicerade tre reseskildringar från dåvarande Holländska Nya Guinea. I *Min far är kannibal* skriver Bergman om sitt möte med papuaner på Nya Guineas sydkust: ”Jag hade fått göra bekantskap med de sista orörda huvudjägarna och människoätarna på Nya Guinea, utan tvivel de mest ociviliserade och vilda stammar, som finns på denna tropiska jätteö och kanske på hela vår jord. Det var som att stiga tillbaka tusentals år i tiden, ty säkerligen levde dessa människor likadant då, som de gör idag.”

Sådana textrader kan skapa pojkdrommar. Drömmar om resor i tiden. Drömmar om landet bortom horisonten.

En ny och annorlunda värld fanns att upptäcka. Och nu stod jag på tur. Brevet låg bredvid kaffekoppar och hembakta bullar i trädgården i vårt stillsamma kvarter. Ännu oöppnat. Några veckor tidigare hade jag skrivit till Magnus Andersson; svensk researrangör, specialiserad på resor till jordens mest svåråtkomliga platser, och en internationell pionjär

inom äventyrsturism. En nutida upptäcktsresande. Jag hade ställt en rad frågor om Nya Guinea och hans resor dit. Till och med tagit mod till mig och hört mig för om han framöver möjligen skulle ha något behov av att anställa medarbetare. Nu låg hans svar framför oss på trädgårdsbordet. Mina föräldrar kunde inte undgå att se de förväntningar som fanns inom mig.

Brevet sprättades upp. Jag läste innehållet och blev inte besviken. Det var utförligt, vänligt och tog mitt intresse på allvar. Det börjar med följande rader: ”Är du förälskad i Nya Guinea utan att ha varit där, hur skall det då bli efter det att Du besökt ön? Jag har också fallit för folket där och trots att det nu blir mitt 24:e besök när jag i morgon flyger till Irian Jaya [Västpapua], så gläder jag mig som ett barn.”

Det bästa av allt var att det fortfarande, liksom på Sten Bergmans tid, verkade vara möjligt att nå fram till det som lockade mig mest – det orörda och opåverkade. I brevet stod det: ”Det inre Asmat runt Brazza-floden är troligen ett av de minst utforskade områdena på vår jord, jag fann t ex en helt okänd liten by med tre–fyra familjer längst upp på Kolff-floden i april i fjor.”

När sommaren hade övergått till höst var jag redo. Jag flög först till Australien och några månader senare ensam vidare till Papua Nya Guinea. Det var i början av 1987. Det var min tur nu.

*

På 1700- och 1800-talet utgjorde många av folkgrupperna i Stilla havet själva sinnebilderna för Jean-Jaques Rousseaus tankar om primitiva folkslag och den ädle vilden, men det fanns ett inslag som mer än någon annat störde de romantiska föreställningarna. Samtidigt som många lät sig lockas av Söderhavets jungfrulighet, kastade rapporter om förekomsten av kannibalism en mörk skugga över det område som annars uppfattades som så paradiskt. På 1800-talet upptäckte dock drivna affärsmän att det gick att slå mynt av berättelserna om det som ofta har karakteriserats som ett av mänsklighetens mest ohyggliga beteenden.

Under 1800-talet och i början av 1900-talet var utställningar med främmande människor och folkslag vanliga i både Europa och USA, och Söderhavets ”kannibaler” undkom inte uppmärksamheten. Den första kända utställningen i USA med människor från Stilla havet hölls i september 1831. Då visades två, som det påstods, kannibaler från öarna i Söderhavet upp mot betalning i Tammany Hall i New York.

Det kommersiella intresset för Söderhavets ”kannibaler” väcktes under ett århundrade då ett flertal omständigheter bidrog till att skapa ett nytt förhållningssätt till främmande folk. Den europeiska koloniseringen pågick med full kraft, Darwins evolutionsteorier fick genomslag inom det nya vetenskapsfältet etnografi och främmande folk observerades, kategoriserades och underordnades den västerländska civilisationen. Samtidigt utvecklades fotografien, en då helt ny teknik som tycktes lämpa sig väl för att representera de primitiva folken i kolonierna. Kameran och teknikens sanningsanspråk blev till en del av den koloniala maktutövningen.

Kommunikationsteknikerna har skiftat, men så länge människor har mötts eller känt till varandra har kategoriseringar mellan Vi och De andra gjorts. Genom årtusenden har vi speglat oss i De andra genom språkets binära oppositioner, de motsatspar som återfinns i berättelser och myter runt om i världen. Kulturella föreställningar, berättelser och mänsklig handling uppkommer inte ur ett tomrum och aktörerna tycks alltid i någon mån vara påverkade av och formade av tidigare strukturer och tankefigurer. Ferdinand de Saussure noterar: ”Det som dominerar i alla förändringar är att den gamla substansen stannar kvar; otroheten mot det förflutna är bara relativ. Av den anledningen grundar sig principen om förändring på principen om kontinuitet.”

I *The Man-Eating Myth* (1979) ifrågasätter antropologen William Arens om institutionaliserad kannibalism någonsin existerat i något mänskligt samhälle. Arens huvudtes är att skildringar och rapporter om kannibalism är en omedveten konstruktion för att distansera det civiliserade från det primitiva. Arens slår fast att kannibalism är något som existerar i huvudet på västerländska betraktare, inte något som har mycket mer verklighetsanknytning än så. En föreställning, en fantasi, utifrån andrahandskällor. Arens tankar

har inte undgått kritik och lite tillspetsat kan man säga att kritikerna har menat att den icke existerande kannibalismen främst är en konstruktion skapad i Arens huvud, utifrån textanalyser och i avsaknad av kontakt med en konkret verklighet.

*

Fram till 1987 hade mina egna föreställningar om Nya Guinea enbart formats genom medier. Sten Bergman blev en given inspirationskälla när jag på 1970-talet började söka efter böcker om människor som var opåverkade av det moderna västerländska samhället. Kannibalism framstod som ett tecken på det mest primitiva, det mest annorlunda.

Valet av resmål stod till slut mellan Amazonas och Nya Guinea, och förmodligen fällde Sten Bergman och *Min far är kannibal* avgörandet. Samtidigt förstod jag i någon mån att de år som förflutit sedan Bergmans tid innebar att saker och ting måste ha förändrats. Kanske ännu viktigare som inspirationskälla blev därför ett par böcker som gavs ut i Sverige i början av 1980-talet: *De sista paradisen på jorden* och den del av serien *Jordens folk* som handlade om Australien och Nya Guinea. Böckerna är rikt illustrerade med bilder, och dessa gav förhoppningar om att förändringen sedan Bergmans tid kanske ändå inte var så stor som jag anade. De närmast nakna människorna på bilderna talade sitt tydliga språk till en ung entusiast. Penisfodralen lockade.

Den 3 februari 1987 landade jag som ryggsäcksluffare på ett flygfält vid det lilla samhället Ambunti vid den väldiga Sepikfloden i Papua Nya Guinea. Jag var ute efter nöjen och äventyr. Det var min tur nu. Jag skulle på plats själv få uppleva vår förhistoria. På väg ned för landning läste jag ytterligare en gång om Sepikfloden i guideboken. Det hela verkade lovande. På grund av Sepikflodens brist på naturtillgångar var området, stod det, fortfarande anmärkningsvärt orört av västerländska influenser och utvecklingen begränsad. Och som jag upplevde det kom min tid vid Sepikfloden att infria alla mina förväntningar.

Av en tillfällighet fick jag möjlighet att följa med ombord på ett litet lastfartyg uppströms till Green River, ett litet samhälle nära gränsen till Västpapua, den indonesiska delen av Nya Guinea. Första dagen ombord, på väg uppströms. I min dagbok den 6 februari 1987 skriver jag: ”Miljön ja. Helt otrolig. Hela tiden tjock tropisk regnskog. Häftigare än några bilder jag sett från Amazonas. Det jag bäst kan jämföra med är en serie med Knatte, Fnatte och Tjatte ute på gröngölingsexpedition. Vet inte om jag ska kalla det en dröm eller en film.”

Ombord på lastfartyget fanns den ständigt haschrökande John, en konsthandlare från Australien som gjorde dagliga utfärder med en trädstamskanot för att köpa eller byta till sig primitiv konst i svårtillgängliga byar. Under flera turer fick jag följa med. I min dagbok den 10 februari 1987 skriver jag: ”Åker längs Sepik o stannar vid en by som heter Baio. Ser här den mest primitiva man jag sett hittills. Och mycket mer primitivt och stenålderslikt kan det knappast bli. Den gamle mannen bar ett penisfodral som hölls uppe med ett snörliknande buschmaterial. Ingenting mer ...”.

I dag är mannen en av de många skuggfigurer som skymtar förbi i mina fotoalbum. Fastnaglad, ofri.

Kanske var det viktigaste resultatet av min resa till Papua Nya Guinea ändå inte att mina egocentriska och etnocentriska förväntningar infriades, utan att resan resulterade i möten som gav mig anledning att börja ompröva mina tidigare föreställningar. Under resan 1987 började jag även förstå vidden av det förtryck som pågår.

*

Jag har känt Ruben Maury i över tjugo år nu. Med tiden har vi blivit vänner, nära vänner.

Ruben föddes 1932 på den lilla ön Kurudu utanför Nya Guineas nordkust. Det inre av Nya Guinea var fortfarande en vit fläck på den västerländska kartan och det krävdes ett världskrig innan Ruben såg vita människor första gången. Med tiden utbildade han sig

till sjuksköterska och farmakolog och han kom att bli involverad i Västpapas moderna politiska historia.

Under 1950-talet var Holländska Nya Guinea en återkommande källa till dispyter mellan Indonesien och Nederländerna. Mäktiga politiska krafter var i rörelse och de båda supermakterna USA och Sovjetunionen försökte hålla sig på god fot med den regionala stormakten Indonesien för att värna sina egna politiska och ekonomiska intressen. Nederländerna förordade en kort tid papuansk självständighet, men gav i början av 1960-talet efter för indonesiska krigshot och påtryckningar från USA. ”Lösningen” på konflikten blev att Indonesien skulle ta över området den 1 oktober 1962, med villkoret att ett FN-övervakat papuanskt val skulle hållas inom sex år. I valet skulle papuanerna själva få avgöra om de skulle bilda en självständig stat eller bli en del av Indonesien.

Förenta Nationernas insats i Västpapua på 1960-talet kom att utveckla sig till ett av FN-historiens största svek mot principen om alla människors lika värde. Stormakternas politiska och ekonomiska intressen styrde utvecklingen och i princip hade papuanerna inte något att säga till om då deras framtid stakades ut och beseglades. Alla människors lika värde vägde lätt när enorma naturtillgångar stod på spel: olja, timmer, naturgas, guld, koppar.

Kannibalism har i århundraden utgjort ett effektivt kolonialt verktyg. Kolonialadministratörer, exploatörer, missionärer och andra makthavare har använt påståenden om kannibalism för att underordna, döma och kontrollera främmande folk. Kannibalism, verklig eller föreställd, har gett legitimitet åt extraordinära ingripanden.

Det FN-övervakade papuanska ”val” som genomfördes 1969 kan ses som det yttersta uttrycket för de nedvärderande föreställningar och attityder i förhållande till papuanerna som har genomsyrat det internationella samfundet – alltifrån indonesiska militärer, ledande FN-tjänstemän och toppolitiker till den stora allmänheten. Endast 1 025 papuaner tilläts ”rösta”. Under dödshot, framför indonesiska soldater och FN, sade samtliga ja till att inlemmas i den indonesiska diktaturen.

I grunden byggde den fortsatta koloniala maktutövningen och övergreppen på föreställningar om kannibaler och vildar.

Redan 1967 – två år före det utlovade papuanska valet – skrev det amerikanska gruvbolaget Freeport ett kontrakt med den indonesiska Suhartodiktaturen (1967–1998). Kontraktet gav bolaget rätt att utvinna guld och koppar i Västpapua i flera årtionden och en möjlighet att senare skriva nya kontrakt. USA har inte varit ensamt om att tillfredsställa sina egna politiska och ekonomiska begär genom att i det tysta ställa sig på Suhartodiktaturens sida. Sverige var ett i den långa raden av länder som valde att blunda inför det farsartade valet och papuanernas rätt till självbestämmande. I ett dokument från det svenska Utrikesdepartementet (UD) före valet framhålls att territoriet troligen är den plats på jorden där ”de primitivaste folkstammarna” lever. Papuanernas förmåga att delta i valet negligerades och det talas om ”de kannibalistiska invånarna”. I ett annat UD-dokument sägs det att det finns ”goda utsikter” att valet ska komma att godkännas utan debatt i FN:s generalförsamling.

Och så blev det. I FN:s generalförsamling rådde i november 1969 en närmast unison tystnad när ”valet” klubbades igenom.

I dag är Västpapua det fattigaste och mest våldsdrabbade området i Indonesien. För papuanerna är grundproblemet detsamma som på 1960-talet: utländska stater och företag som vill styra papuanerna och exploatera naturtillgångarna. Freeports gruva är i dag världens största guldgruva och förtrycket av papuanerna har genom åren upprätthållits genom att det amerikanska bolaget har betalat den ökända indonesiska militären för beskydd. Svenska Sandvik har i dag 350 anställda vid gruvan, vilka förser Freeport med gruvutrustning. Samtidigt fortsätter den papuanska motståndskampen, långt bortom dagstidningarnas rubriker.

På 1960-talet avancerade Ruben till chefsfarmakolog och familjen växte. De köpte bil och flyttade in i ett hus på en höjd ovanför det vackra hamninloppet till Jayapura, Västpapas största stad. I samband med ”valet” 1969 fängslades och dödades oppositionella pa-

puaner. Ruben var en av dem som hamnade i fängelse. Han var en av de ”kannibalistiska invånare” som skulle kontrolleras. Någon rättegång var det inte tal om. Ruben misshandlades och sov på cellgolvet. Han släpptes efter sex månader, men med restriktioner. Varje vecka var han tvungen att anmäla sig hos polisen i Jayapura.

År 1970 tog Ruben ett svårt och avgörande beslut. Han lämnade sin hustru Rika och sina sju barn – och anslöt sig till gerillarörelsen OPM:s väpnade kamp. Stödet från omvärlden var obefintligt. Rubens uppgift var att ta hand om sårade och sjuka. Livet i djungeln var hårt. Mot slutet av 1970-talet tog sig Ruben över gränsen, till det självständiga Papua Nya Guinea. FN sökte efter ett land som var villigt att ta emot honom och ett antal OPM-kamrater. En dag fick de besked om att de skulle få åka till en ”bra plats i Europa”. Först under en mellanlandning i Hongkong fick de veta vart de var på väg. Ett antal timmar senare landade Ruben och de övriga i ett vintervitt Sverige. Året var 1979.

När Ruben var 47 år gammal befann han sig i ett helt nytt land och tvingades starta om sitt liv.

Tiden i Sverige har inte varit lätt.

Den största händelsen under åren i Sverige inträffade 1984. Med hjälp av FN och Röda korset kunde Ruben och hans hustru Rika återförenas i Sverige, efter att ha varit åtskilda i fjorton år.

De gifte sig på Kurudu 1950. Ruben var arton år, Rika sexton. Ett helt liv låg framför dem.

Mycket gemensam tid med barnen gick dem förlorad. De äldsta barnen blev kvar på Nya Guinea.

Rika ligger i dag begravnen i Sverige.

Ruben ska fylla 81 år och har ännu inte gett upp kampen.

Under ett besök hos dem mot slutet av förra seklet, fastnar min blick på ett svartvitt familjefotografi. Fotografiet är från Nya Guinea på 1950-talet. Rika bär rutig kjol och storprickig blus, Ruben en randig kortärmad skjorta och långbyxor med väl åtdraget skärp.

Det unga paret ler lite återhållsamt och i förgrunden står deras små döttrar i ljusa klänningar. Förstfödda Emma ser lite ledsen ut och Octovina pekar förundrat mot den okända fotografen. Det är en bild från en förgången tid, men också en skarp och uppfordrande kontrast till den bild av Nya Guinea som så envist vägrar att släppa greppet.

*

Brevet ligger åter framför mig. Nu på ett stort skrivbord i en lägenhet år 2013. Jag har egna barn nu, och min egen far har gått bort. Jag slås av hur välvårdat brevet är och vilken betydelse det har haft för mig. Den enorma entusiasm det väckte. Nyfikenheten och engagemanget. Jag blir fortfarande starkt berörd när jag läser det. Jag vet inte riktigt vad det beror på. Nya Guinea är inte samma sak längre.

Kanske är det en sorg över den tid som flytt. En längtan efter en mer okomplicerad tillvaro.

En tid då drömmar var verkliga. En tid då allt var möjligt och horisonten oskyldigt blå.

En tid då en kannibal var en kannibal, och jag var jag.

*

Min resa till Papua Nya Guinea 1987 hade kunnat bli mitt första och enda besök på Nya Guinea. Det blev den inte. Den fascination, den starka dragningskraft, som ön utövade på mig, släppte inte greppet.

Den första resan och följande resor går inte att skilja ifrån varandra. Det finns kopplingar mellan dem. De hänger ihop. Det som ledde fram till ett journalistiskt skrivande och ett politiskt engagemang byggde på föreställningar om De primitiva andra. Det handlar om en process. Förändringen är successiv, men knappast linjär.

På 2000-talet befinner jag mig djupt inne i Västpapua, i hjärtat av landets ännu orörda regnskog. Vi har vistats i vårt läger i en vecka och befinner oss flera dagsmarscher från närmaste flygfält. Omslutna av djungel. Jag sitter och gör anteckningar när tre kvinnor, som från ingenstans, dyker upp i skymningen. De berättar att de bara har beskådat oss på håll tidigare.

Vad gör vi här?

Enligt Michel Foucault är makt något som finns i hela samhället, utan bestämd bas, där i princip vem som helst kan vara med och upprätthålla den rådande maktordningen. Makten utgår, enligt Foucault, från såväl förtryckare som från de förtryckta, och av detta följer att den inte nödvändigtvis behöver vara repressiv. Makten finns överallt. Och det är detta som gör den så effektiv. Den är abstrakt och manifesteras inte i någon speciell individ eller institution. Den går inte att äga eller förvärva. Såväl fiende som vän, kan vara övervakare och kontrollant.

Det har sagts att Nya Guinea på 1900-talet övertog Afrikas roll som den västerländska civilisationens mest betydelsefulla motpol, och jag minns med obehag känslan när jag första gången på allvar började ana att jag själv var en del av en politisk, historisk och kulturell struktur som kategoriserar och särskiljer. Att jag genom mina egna föreställningar och texter var en del av ett förtryck, en abstrakt och geografiskt avlägsen maktutövare. Välvilligt skillnadstänkande är också skillnadstänkande.

Så länge papuanernas politiska strävanden har framställts som en primitiv kuriositet har det varit lättare att få en plats i det mediala strålkastarljuset, men utan primitiva tvångströjor har det varit svårt eller omöjligt för papuanerna att göra sina politiska röster hörda. Journalister och redaktörer i symbios med publikens förväntningar, kommersiella krav, den indonesiska regimen och andra politiska och ekonomiska maktcentra har hellre sett en ”kannibal” eller ”stenåldersman i penisfodral”, än en politiskt medveten papuan som kritiserar de multinationella bolagens exploatering av naturtillgångarna.

När det gäller Västpapua har även den som strävat efter att jämställa papuanerna och kanske förändra den rådande politiska och ekonomiska ordningen genom sina egna föreställningar varit med att bära upp det som de vill motverka; i sina värsta fiender har den indonesiska regimen och andra aktörer som inte har något emot att den rådande ordningen upprätthålls också haft sina bästa vänner.

Under senare år har den västerländska åtrån efter De primitiva andra funnit näring hos korowai-folket och deras trädhus. Trädhusen har i internationella tv-kanaler, tidskrifter och dagstidningar, ersatt penisfodralen som en symbol för papuanerna som tidlösa och oföränderliga. Fixeringen fortsätter.

Finns det någon väg ut ur spegelsalen av primitivism? Går det att bryta tankekedjans bojor? Hur fria är vi?

Att utmana och ompröva fördomar är en gigantisk process utan slutlig lösning. Varje generation, varje individ, bär sitt ansvar.

Den kulturellrelativistiska civilisationskritik och uppgörelse med kolonialism och utsugning som Michel de Montaigne formulerade mot slutet av 1500-talet i essän ”Om kannibaler” är fortfarande i högsta grad aktuell. Montaigne läste och vände sig mot sitt inre, men tiden börjar bli knapp nu.

Exploateringen av jordens resurser fortsätter. Kapitalismen har segrat och konsumismen sprider sig över världen. Marknaden ska tillfredsställas och mantrat heter tillväxt.

När jag besöker korowai-folket har jag med mig Sternrapporten, det är omskakande läsning som för en kort stund upprör världen. Några få korta ögonblick i mänsklighetens historia

blir det rubriker. Snart ebbar det hela ut i stormakternas egenintressen och politiska lösningar. Något nytt, hållbart, klimatavtal har inte nåtts.

Uppvärmningen är en ödesfråga men exploateringen av jordens resurser fortsätter. Avskogning står för en avgörande del av de globala utsläppen av växthusgaser, och oljepalmsplantager hotar att utplåna den gröna matta av skog som utgjort korowaifolkets livselixir och levebröd i årtusenden. Hela jordens framtid står på spel.

De tre kvinnorna från korowai folket tittar skyggt men nyfiket på oss. Vårt korta möte äger rum i oktober 2007. De rör sig sakta, försiktigt. De berättar via tolk att det är första gången de träffar vita människor. Ingen av dem har besökt Yaniruma eller någon av de andra byar som ligger längs Daiaramfloden, några få kilometer bort.

Landet därbortom är en okänd värld. Horisonten oskyldigt blå.

Vårt möte varar bara några få minuter men spänner över årtusenden av mänsklig ”utveckling”. Den rika, överkonsumerande världen, har mött en mer måttfull.

Kvinnorna ler mot oss, till synes hjärtligt. Sedan lämnar de oss nästan lika obemärkt som de dök upp.

De är som uppslukade.

Borta, kanske för alltid.

Hans Ruin-essätävlingen ordnas av Svenska Kulturfonden i samarbete med de finlands-svenska kulturtidskrifterna Ad Lucem, Astra, Finsk Tidskrift, Horisont, Nya Argus, Ny Tid och Presens. Denna antologi innehåller de sju essäer som fick pris eller hedersnämnde i 2013 års Hans Ruin-essätävling.

Många av de vinnande bidragen i årets tävling utforskar på olika sätt jagets villkor och plats i omvärlden. Petter Lindblad Ehnborg, som belönades med första pris för essän *Minnesteckning över glömskan*, skriver om hur demensen luckrar upp identiteten. Några andra teman i essäerna är existentiell ensamhet, bilden av "den andra" i en främmande kultur, maktlös vånda inför barns lidande samt främlingsfientlighet.

Nästa tävling utlyses hösten 2015.